

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Матеріали III круглого столу

15 жовтня 2024 року

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Факультет психології

Кафедра соціальної психології

**ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
НАПН УКРАЇНИ**

Відділ психології політичної поведінки молоді

**«Проблеми розвитку ідентичності особистості
в освітньому просторі»**

Матеріали ІІІ круглого столу

15 жовтня 2024 року

Київ-2024

УДК 159.9(477)(062.55)

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету психології
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
(протокол № 6 від 26 жовтня 2024 року)*

Редакційна колегія:

*Соснюк О. П. (гол.ред.), Остапенко І. В. (співгол. ред.); Васютинський В. О.,
Жадан І. В., Клименко І. В., Коваленко А. Б., Яткевич Т. Є. (секретар)*

Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі:

Матеріали III круглого столу 15 жовтня 2024 року : Збірник матеріалів // За ред. О. П. Соснюка, І. В. Остапенко. Київ: Міленіум, ВЦ «Просвіта», 2024. 123 с. (електронне видання)

ISBN 978-966-8063-80-2

У матеріалах круглого столу висвітлюються актуальні проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі. Представлено теми доповідей за основними напрямками роботи круглого столу: проблеми становлення та розвитку різних видів ідентичності особистості; ідентичність в освітньому просторі: імплементація євроінтеграційних ідей; трансформація ідентичності в умовах інтенсифікації міграційних процесів; актуальні тенденції прояву регіональної ідентичності в умовах військових дій; розвиток ідентичності особистості: умови та агенти впливу. У збірнику представлено статті за матеріалами доповідей. Матеріали круглого столу розраховані на вчених, освітян, управлінців, усіх, хто забезпечує функціонування і розвиток освіти, здійснює її психологічний науково-методичний супровід.

*Матеріали подаються в авторській редакції.
Відповідальність за якість та достовірність даних, точність цитат
та іншої інформації несуть автори публікацій.*

ISBN 978-966-8063-80-2

DOI: <http://doi.org/10.33120/PDIIESPR-24>

УДК 159.9(477)(062.55)

© Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, 2024

© Інститут соціальної та політичної психології
НАПН України, 2024

ЗМІСТ

ТЕМАТИКА КРУГЛОГО СТОЛУ	6
СКЛАД ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ	7
ПОРЯДОК ДЕННИЙ.....	8
ТЕМИ ДОПОВІДЕЙ.....	9-11
СТАТТІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДОПОВІДЕЙ.....	12
Андрющенко Ганна Олександрівна КРИЗА ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ У ПРОСВІТНИЦЬКІЙ ТА КОНСУЛЬТАТИВНІЙ РОБОТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ.....	13-18
Коваленко Алла Борисівна, Грищук Елісо Юріївна, Шарапа Софія Василівна ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ.....	19-27
Лігтій Маргарита Сергіївна ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В УКРАЇНІ.....	28-33
Лобанова Дар'я Романівна ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	34-38
Мирошник Олена Георгіївна ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕФЛЕКСИВНИХ ПРОЦЕСІВ ВЧИТЕЛІВ ІЗ РІЗНОЮ ПРОФЕСІЙНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ.....	39-45
Омельченко Анастасія Ігорівна ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЗМІН НА РИНКУ ПРАЦІ ТА ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	46-50
Орлюк Олена Валентинівна ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	51-57
Османова Жасмін Емінівна КУЛЬТУРНА ТРАВМА ЯК МЕХАНІЗМ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	58-63
Остапенко Анна Дмитрівна РОЛЬ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА У РОЗВИТКУ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	64-68
Павлова Юлія Дмитрівна ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАТУСУ ОСОБИСТОСТІ.....	69-73

Павлюк Оксана Дмитрівна РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.....	74-80
Рогаль Ніна Іванівна, Синельников Роман Юрійович ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	81-86
Соснюк Євгеній Олегович ДИНАМІКА ЗМІН У СТАВЛЕННІ ДО ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ....	87-92
Соснюк Олег Петрович, Остапенко Ірина Віталіївна КУЛЬТУРНІ КОДИ ЯК МАРКЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: АКТУАЛІЗАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	93-103
Хромець Вікторія Анатоліївна СПЕЦИФІКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	104-110
Шиліна Наталія Євгенівна ЦИФРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ СТУДЕНТА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	111-115
Щедрова Яна Юрійівна ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ ЖІНКИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ.....	116-122

ТЕМАТИКА КРУГЛОГО СТОЛУ

«Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі»

15 жовтня 2024 року

Проведення круглого столу «Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі» є необхідним та доцільним з огляду на те, що основними векторами освітньої політики в сучасних умовах визнаються:

1) інтенсифікація міжрегіональних та міжнародних контактів та обмінів в освітньому середовищі;

2) розширення застосування української мови в освітній сфері;

3) орієнтація на європейські моделі гармонійного поєднання регіональних та національних особливостей в освітній політиці, що можуть виступати основою для формування української національної ідеї та сприятимуть консолідації суспільства через освітні практики.

Відтак існує потреба в детальному вивченні особливостей розвитку ідентичності учнівської та студентської молоді, дослідженні особливостей проектування майбутнього молоддю та визначенні особливостей її ідентифікації в Інтернет середовищі.

Це дасть змогу визначити стратегічні напрями планування та вибору засобів здійснення державної політики у сфері освіти. Розв'язання зазначених проблем є міждисциплінарним завданням для психологів, соціологів, політологів та освітян.

Метою заходу є об'єднання зусиль українських та зарубіжних науковців щодо вирішення проблем корекції впливів державної освітньої політики з урахуванням особливостей ідентичності молоді.

СКЛАД ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ

Круглого столу

«Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі»

15 жовтня 2024 року

Голова оргкомітету – Соснюк О. П. – канд.психол.н., доцент, доцент кафедри соціальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Співголова оргкомітету – Остапенко І. В., канд.психол.н., завідувачка відділу психології політичної поведінки молоді Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Члени оргкомітету:

Жадан І. В. – канд.психол.н., ст. науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу психології політичної поведінки молоді Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Клименко І. В. – канд.психол.н., доцент кафедри соціальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Коваленко А. Б. – д.психол.н., професор, професор кафедри соціальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Секретар оргкомітету – Яткевич Т. Є.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ

Відкриття – 10.00. – 15.10.2024

Вітальне слово:

Соснюк Олег Петрович

доцент кафедри соціальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Остапенко Ірина Віталіївна

завідувач відділу психології політичної поведінки молоді Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Тематична дискусія за основними напрямми роботи круглого столу

10.15. - 12.15. – 15.10.2024

III Круглий стіл

«Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі»

15 жовтня 2024 року (Онлайн формат)

Основні напрями роботи:

1. Проблеми становлення та розвитку різних видів ідентичності особистості
2. Ідентичність в освітньому просторі: імплементація євроінтеграційних ідей
3. Трансформація ідентичності в умовах інтенсифікації міграційних процесів
3. Актуальні тенденції прояву регіональної ідентичності в умовах військових дій
5. Розвиток ідентичності особистості: умови та агенти впливу

ТЕМИ ДОПОВІДЕЙ

Андрющенко Ганна Олександрівна

Криза професійної ідентичності – важливий напрям у просвітницькій та консультативній роботі практичного психолога закладу освіти

Васютинський Вадим Олександрович

Рівень освіти українців як чинник осмислення реалій воєнного часу

Горностаї Павло Петрович

Історична ідентичність як складова національної ідентичності та історико-культурної картини світу

Губеладзе Ірина Гурамівна

Ідентичність українців під впливом війни: консолідуючі ефекти

Дідук Інна Анатоліївна

Технологія організації проектної діяльності студентів у контексті громадянської ідентичності

Дубровинський Георгій Ревмирович

Формування громадянської ідентичності військовослужбовця при звільненні з військової служби

Жадан Ірина Василівна

Освітній потенціал узгодження відмінностей в регіональній політичній ідентичності

Корольов Дмитро Костянтинович

Особистісна ідентичність та цінності обдарованих осіб у складних життєвих ситуаціях

Коваленко Алла Борисівна, Грищук Елісо Юрїївна, Шарапа Софія

Особливості соціальної ідентичності та соціально-психологічної адаптації українських мігрантів

Літтих Маргарита Сергїївна

Проблеми становлення та розвитку професійної ідентичності студентів-психологів в Україні

Лобанова Дар'я Романівна

Професійна ідентичність: соціальні та особистісні аспекти її становлення у майбутніх психологів

Мирошник Олена Георгїївна

Порівняльний аналіз рефлексивних процесів вчителів із різною професійною ідентичністю

Омельченко Анастасія Ігорівна

Формування професійної ідентичності в умовах змін на ринку праці та вплив цифрової трансформації

Орлюк Олена Валентинівна

Проблеми становлення та розвитку економічної ідентичності особистості в умовах війни

Османова Жасмін Емінівна

Культурна травма як механізм зміцнення національної ідентичності

Остапенко Анна Дмитрівна

Роль практичного психолога у розвитку ідентичності особистості в закладах загальної середньої освіти

Павлова Юлія Дмитрівна

Вплив економічної ідентичності на формування соціально-економічного статусу особистості

Павлюк Оксана Дмитрівна

Розвиток професійної ідентичності майбутніх психологів в умовах війни:
постановка проблеми

Позняк Світлана Іванівна

Ціннісна складова економічної ідентичності молоді

Рогаль Ніна Іванівна, Синельников Роман Юрійович

Психологічні особливості формування громадянської ідентичності особистості

Скнар Оксана Миколаївна

Регіональні особливості культурної ідентифікації української молоді

Соснюк Євгеній Олегович

Динаміка змін у ставленні до державної мови як передумова трансформації
політичної ідентичності

Соснюк Олег Петрович, Остапенко Ірина Віталіївна

Культурні коди як маркери національної ідентичності: актуалізація в
освітньому просторі.

Хромець Вікторія Анатоліївна

Специфіка емоційного вигорання та ідентичності батьків дітей з аутизмом в
умовах війни

Шиліна Наталія Євгенівна

Цифрова ідентичність студента в сучасному українському освітньому
середовищі

Щедрова Яна Юріївна

Особливості сприйняття особистості жінки в умовах воєнних дій

**СТАТТІ
ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ДОПОВІДЕЙ**

УДК 159.923.2

Андрющенко Ганна Олександрівна

психолог,

м. Бровари, Україна

E-mail: sgan@ukr.net

ORCID: 0009-0005-9054-7070

КРИЗА ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ У ПРОСВІТНИЦЬКІЙ ТА КОНСУЛЬТАТИВНІЙ РОБОТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Надано поняття «криза ідентичності» та «криза професійної ідентичності». Перераховано ознаки, за якими можна відстежити кризу ідентичності. Подано основні причини кризи професійної ідентичності з досвіду діяльності практичного психолога закладу освіти. Представлено основні професійні деформації педагогів. Рекомендовано здійснювати просвітницьку та консультативну роботу серед членів педагогічного колективу щодо розуміння «кризи професійної ідентичності».

Ключові слова: ідентичність, криза ідентичності, криза професійної ідентичності, ознаки кризи, професійні деформації (або деструкції), психічне та фізичне здоров'я.

Сучасні реалії постійно створюють нові виклики та нові умови для роботи вихователів, вчителів, практичних психологів та інших педагогічних працівників закладів освіти. Окрім важких подій, що відбуваються зараз на світовому рівні, мають місце й події на мікрорівні, наприклад, у сімейному оточенні та у робочих колективах. Все це спрямовує свій вектор впливу на широкий спектр ідентичностей особистості.

Досвід практичної роботи та аналіз тематики звернень педагогічних працівників до практичного психолога закладу освіти дає змогу відмітити, що частими є наступні запити: «Як дочекатися кінця навчального року?», «Важко виконувати те, що я могла робити раніше», «...кожен рік одне й те саме, ніякого розвитку, наче втрачаю себе...», «Через тиждень вересня вже хочеться кінець травня!» тощо. Дані запити можна ідентифікувати по-різному. Але найчастіше ми ідентифікуємо їх як емоційне вигорання, як кризу ідентичності або ж кризу професійної ідентичності. В даній статті ми розглянемо детальніше саме кризу професійної ідентичності через розкриття поняттєвого апарату, основних індикаторів кризи та рекомендацій щодо її подолання.

Аналіз досліджень з вищевказаної проблематики дає змогу стверджувати, що поняття «ідентичність» спочатку з'явилося в психіатрії в контексті вивчення феномена «кризи ідентичності», що описує стан психічних хворих, які втратили уявлення про самих себе і послідовності подій свого життя. Американський психоаналітик Е. Еріксон переніс його в психологію розвитку, показавши, що криза ідентичності є нормальним явищем розвитку людини.

Отже, криза ідентичності у психології – це стан, коли людина стикається з глибокими сумнівами щодо своєї особистості, ролей у суспільстві та власних цінностей, а також вік кризи ідентичності може бути різним (Сімороз, 2024). Психологиня Ю. Ткаченко зауважує, що при кризі ідентичності людина в певному сенсі втрачає свою цілісність, у неї з'являються різні ролі, які вона не може поєднати між собою, з'являються нові аспекти життя – щось, що вона не може інтегрувати в одне ціле. Вирішення кризи ідентичності (у певному сенсі це завдання всього нашого життя) – це підтримка та конструювання цілісної особистості та життя, коли наші ролі, наші рішення, наші вчинки є чимось цілісним, що ми розуміємо і що ми відчуваємо (Ткаченко, 2024).

У своїй статті психологиня К. Сімороз наводить ряд ознак, за якими можна відстежити кризу ідентичності. Наведемо їх:

- з'являється відчуття, що прийняті раніше рішення були

неправильними, а обраний життєвий шлях більше не відповідає внутрішнім бажанням;

- людина може почати шукати нові способи самореалізації, докорінно змінюючи кар'єру, хобі, соціальні кола або навіть спосіб життя;
- одним із важливих симптомів є втрата мотивації до виконання звичних обов'язків або досягнення поставлених цілей;
- також може з'явитися відчуття віддаленості від сім'ї, друзів чи колег (Сімороз, 2024).

Розглянемо тепер усе вищезазначене у площині кризи професійної ідентичності. Так, дослідники Е. Зеєр і Е. Симанюк під кризами професійного становлення розуміють нетривалі за часом періоди (до 1 року) кардинальної перебудови професійної свідомості, діяльності та поведінки особистості, зміну вектора її професійного розвитку. Ці кризи призводять до переорієнтації на нові цілі, до корекції та ревізії соціально-професійної позиції, обумовлюють зміну практик професійної діяльності й взаємин з оточуючими. Періодична зміна стабільних і критичних періодів взаємодії фахівця з професією та конструктивне проходження ним через кризи свідчить про якісну перебудову психіки людини, появу новоутворень, зміну «сміслових структур професійної свідомості», а отже, перехід на більш високий рівень професійного розвитку. Негативний результат професійної кризи є свідченням розгортання професійних деструкцій і подальшої «негативізації» професійної ідентичності (Швець, 2017, С. 222).

У своїй монографії О. Чуйко відзначає, що результати досліджень С. П. Безносова, Р. М. Грановської, Л. Н. Корнеєва дозволяють зробити припущення, що в найбільшій мірі професійні деформації мають місце у представників соціономічних професій, і причиною цього явища є високий рівень емоційної напруги на робочому місці. Часто повторювані негативні емоційні стани разом із збільшенням робочого стажу понижують фрустраційну толерантність спеціаліста, водночас збільшуючи рівень дратівливості,

збудженості, тривожності (Чуйко, 2013, С. 54).

Зокрема численні дослідження професійного становлення педагогів дозволили виявити наступні деформації: авторитаризм, педагогічний догматизм, індиферентність, консерватизм, рольовий експансіонізм, соціальне лицемірство, поведінковий трансфер (Чуйко, 2013, С. 53).

Отже, криза професійної ідентичності є нормальним явищем професіогенезу особистості, що наповнює або не наповнює професійну діяльність новими сенсами, зважаючи на те, чи педагогічний працівник долає цю кризу чи залишається на старій траєкторії професійного розвитку.

Саме тому, під час консультативної роботи з педагогічними працівниками ми ставимо за мету розширити світогляд та показати, що повноцінна самореалізація особистості та ефективність соціального середовища в цілому залежать від того, наскільки педагогічний працівник «прислухається до себе» та розуміє, що з ним відбувається. Досвід практичної роботи дає змогу виділити найпоширеніші за змістом причини кризи професійної ідентичності.

Для зручності побудови психологічного супроводу, вищезазначені причини по відношенню до суб'єкта професійної діяльності можемо поділити на внутрішні та зовнішні.

Так, внутрішніми причинами є: низька самооцінка та незадоволення своїм професійним досвідом; відсутність внутрішньої мотивації; невміння використовувати конструктивні моделі взаємодії з дітьми, батьками, колегами; відчуття незадоволеності роботою тощо.

Зовнішніми причинами є: негативний психологічний клімат у колективі; явище мобінгу на робочому місці; неефективний стиль управління кадрами та їх розподіл при виконанні завдань різного спектру; зміна професійних обов'язків працівників; низьке матеріальне та моральне заохочення; відсутність кар'єрного зростання; втрата посади; зміна професійної діяльності взагалі тощо.

Наступним етапом психологічного супроводу є розуміння педагогічним працівником своїх сильних та слабких сторін та надання рекомендацій для

подолання проявів професійних деформацій (деструкцій).

Таким чином ми направляємо працівника до розуміння, що професійна ідентичність протягом життя формується та змінюється, а також, що криза професійної ідентичності – це явище нормативне. Як відзначають у своїй монографії Г. Балл та В. Зливков, людина має бути готовою і до коригування (а іноді й до істотного трансформування) своєї ідентичності там, де це є виправданим, і до її збереження, відстоювання всупереч деструктивним впливам (Балл, Зливков, 2014, С. 5).

Отже, все вищезазначене допоможе педагогічним працівникам краще зрозуміти та пізнати себе. А це, в свою чергу, допоможе знайти вихід та відкрити нові траєкторії розвитку, зберегти психічне здоров'я окремого працівника та позитивно вплинути на соціально-психологічний клімат педагогічного колективу в цілому. І, пам'ятаймо, що психічне здоров'я, так як і фізичне, є дуже важливим. Віримо, що завдяки спільній просвітницькій та консультативній роботі психологів закладів освіти, ми зможемо створити умови, в яких педагогічні працівники будуть щасливими, впевненими у собі та емоційно здоровими.

Список використаних джерел:

Зливков, В. Л. (2014). *Становлення ідентичності фахівця*. (Монографія). Г. О. Балл, В. Л. Зливков, С. О. Копилов та ін. В.Л. Зливков (Ред). Київ-Кіровоград : Імекс-ЛТД.

Сімороз, К. (2024). *Криза ідентичності в різних вікових періодах*. Режим доступу: <https://holdyou.net/news/kriza-identichnost-v-rznih-vkovih-perodah> (дата звернення: 17.10.2024).

Ткаченко, Ю. (2024). *5 запитань про кризу ідентичності*. Режим доступу: <https://www.treatfield.com/field/5-questions-o-crisise-identichosti#> (дата звернення: 17.10.2024).

Чуйко, О. В. (2013). *Особистісне становлення суб'єктів професійної діяльності у соціономічних професіях*. (Монографія). Київ: АДЕФ-Україна.

Швець, Д. В. (2017). Співвідношення професійної ідентичності та професійних криз на етапі фахової підготовки курсантів ВНЗ МВС України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*, 221-225. Режим доступу: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/17f9ef3a-4b81-463a-a652-127aba090503/content>.

УДК 159.9.072

Коваленко Алла Борисівна

доктор психологічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
факультет психології
abk2015@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6458-5325

Грищук Елісо Юрївна

кандидат психологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
факультет психології
eliso@knu.ua
ORCID: 0000-0002-4890-0994

Шарапа Софія Василівна

бакалавр психології
sofiasharapa123@gmail.com
ORCID: 0009-0004-9552-1083

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ

Дослідження українських вимушених мігрантів виявило, що для опису себе переважають сімейні, навчально-професійні ролі. Досліджувані мають низький рівень задоволеності життям, а домінуючою стратегією акультурації є інтеграція. Визначено, що спільною тенденцією для адаптованих і неадаптованих досліджуваних є зв'язок ситуативної

ідентичності з низькою вираженістю малоадаптивних стратегій акультурації, таких як сегрегація та маргіналізація.

***Ключові слова:** соціальна ідентичність, стратегії акультурації, типи адаптації, задоволеність життям, вимушені мігранти.*

Актуальність роботи. У всьому світі відбувається зростання міграційних процесів, що ставить перед науковцями низку проблем, пов'язаних з входженням особистості до нового культурного та мовленнєвого середовища. З початком російсько-української війни українців торкнулася проблема вимушеної міграції.

Вивченням різних аспектів соціально-психологічної адаптації українських мігрантів займалась велика кількість науковців, зокрема, О. Блинова, В. Васютинський, І. Данилюк, А. Коваленко, Л. Коробка, О. Кухарук, В. Острова, М. Слюсаревський, Т. Титаренко та ін.

Сучасний феноменологічний підхід, представлений працями Б. Вейса та Джорджа Г. Міда (Dalal, 2011), фокусується на суб'єктивному досвіді та інтерпретації соціальної ідентичності самими людьми. Цей підхід підкреслює, що соціальна ідентичність є динамічним процесом, який постійно конструюється в соціальній взаємодії.

Існує наукова традиція розгляду соціальної ідентичності як цілісності (Dalal, 2011; Кухарук, 2021), як частини, елементу структури ідентичності особистості (Merunkova, & Slerka, 2019), як структури Я-концепції (De Greiff, 2002), як результату ідентифікації з групою (Tajfel, 1978; Коваленко, & Безверха, 2017), як внутрішню динамічну структуру особистості, що з'являється та функціонує на основі відчуття власної належності до певних соціальних категорій (Губеладзе, 2012) тощо.

Нині соціально-психологічна адаптація має свою специфіку, адже зміни у соціальному середовищі відбуваються надзвичайно швидко та динамічно,

реальність стає більш рухливою і відповідно це позначається на зміні сталості та нерухомості характеристик особистості (Титаренко, 2014).

Окремим питанням постає визначення критеріїв, за якими можна оцінити успішність або неуспішність перебігу процесу адаптації. Так, більшість вчених зазначають про дві групи таких критеріїв: зовнішню (міра пристосованості, компетентності та успішності у досягненні очікуваної поведінки у конкретній спільноті) та внутрішню (суб'єктивне переживання особою комфорту та задоволеності своєю соціальною позицією та становищем) (Martsyniak-Dorosh, 2022; Слюсаревський, 2013).

Таким чином, соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів має свої особливості через специфіку труднощів на її шляху об'єктивного та суб'єктивного характеру, дію внутрішніх та зовнішніх чинників, необхідність впоратись не лише із соціокультурними викликами, але й доланням травмуючого досвіду, з якими стикаються вимушені мігранти.

Методологія дослідження

Вибірку склали 126 осіб, з яких 120 жінок, 6 чоловіків - вимушені мігранти з України, які на момент дослідження проживають у країнах Євросоюзу. Вік досліджуваних від 20 до 51 року.

Методичний інструментарій дослідження: тест М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?»; «Опитувальник адаптації особистості до нового соціокультурного середовища» (Л. Янковський); методика «Акультураційні установки» Дж. Беррі (в адаптації Я. Андрушко); Методика «Шкала задоволеності життям» (Е. Дінер). Для збору соціально-демографічної інформації про досліджуваних (вік, стать, тривалість проживання у країні перебування) використовувалася анкета.

Для обробки емпіричних даних використовувалися методи математико-статистичної обробки: описові статистики; порівняльний аналіз (критерій U Манна-Уїтні), кореляційний аналіз (за Пірсоном).

Результати дослідження

На основі інтегрального показника задоволеності життям (шкала Е. Дінера) усі досліджувані були поділені на дві групи: неадаптовані (групу 1 склали 72 особи – 56,3%) та адаптовані (групу 2 склали 54 особи – 42,2%). Для перевірки достовірності такого поділу здійснено пошук відмінностей за різним факторами задоволеності життям (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння середніх значень факторів задоволеності життям у двох груп досліджуваних

№	Фактори	Загалом по вибірці	Група 1	Група 2	U-критерій Манна-Уїтні	P
			(n=72)	(n=54)		
1	Багато в чому моє життя близьке до ідеалу	2,6	1,7	3,9	189	,000
2	У мене відмінні умови життя	3,5	2,9	4,2	202	,000
3	Я задоволений своїм життям	3,1	1,9	4,8	67	,000
4	У мене є все, що мені потрібно в житті	3,1	2,5	3,9	292	,005
5	Якщо б я міг прожити своє життя ще раз, я не змінював би майже нічого	3,0	1,8	4,7	67	,000

Дані свідчать про наявність статистично значущих відмінностей між групами за всіма факторами задоволеності життям.

Далі порівнювалися ідентичності у двох групах за тестом М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?». Статистично значущі відмінності між групами за U-критерієм Манна-Уїтні виявлено лише за показниками соціальної та діяльнісної ідентичностей (U=321; p=0,003 та U=343; p=0,048).

Тобто, адаптовані досліджувані більшою мірою вказували свої сімейні, навчально-професійні ролі, групову приналежність, тоді як неадаптовані

більшою мірою використовували ознаки, які відображають їхні інтереси, захоплення, компетенції і здатності до діяльності.

Результати порівняння показників у двох групах досліджуваних за опитувальником адаптації особистості до нового соціокультурного середовища Л. Янковського представлені у табл. 2.

Таблиця 2

**Показники двох груп досліджуваних за шкалами опитувальника
адаптації особистості до нового соціокультурного середовища**

Шкали	Групи		U- критерій Манна- Уїтні	P
	Група 1 (неадаптовані, n=72)	Група 2 (адаптовані, n=54)		
Адаптація	8,3	10,3	184	,000
Конформність	7,1	6,6	414	,306
Інтерактивність	8,6	8,6	472	,848
Депресивність	6,7	5,2	270	,002
Ностальгія	8,8	8,6	459	,701
Відчуженість	7,6	5,8	279	,003

Виявлено статистично значущі відмінності за показниками міри адаптованості, депресивності та відчуженості. Досліджувані групи 2, на відміну від групи 1, відчують фізичну та соціальну безпеку, позитивніше ставляться до оточуючих, відчують приналежність до нового суспільства та готові до співпраці з ним.

На противагу, досліджувані групи 2 значуще більше переживають внутрішню дисгармонію, що доповнюється неможливістю досягти очікувань, пов'язаних із соціальною або професійною позицією, заниженою самооцінкою, відчуттям безперспективності та безпорадності перед життєвими труднощами.

Відмінності між групами щодо стратегій акультурації за методикою Дж. Беррі (Я. Андрушко) відображені у таблиці 3.

Таблиця 3

Середні значення прояву стратегій акультурації у досліджуваних двох груп

№	Стратегії	Група 1 неадаптовані, n=72	Група 2 адаптовані, n=54	U-критерій Манна- Уїтні	P
1	Сепарація	1,7	1,8	477	,899
2	Маргіналізація	1,4	1,1	355	,016
3	Інтеграція	3,1	3,5	310	,013
4	Асиміляція	1,5	1,5	472	,849

Досліджувані групи 2 статистично значуще частіше використовують стратегію інтеграції у процесі адаптації до нового соціокультурного середовища, що відображає їхнє прагнення зберегти основні культурні риси, але водночас прийняти основні цінності та стандарти поведінки нової культури, встановити тісні зв'язки з її представниками. На противагу цьому, досліджувані групи 1 частіше виявляють стратегію маргіналізації, за якої відкидається власна культура, проте не приймається і нова. Це може бути наслідком не лише індивідуальних або культурних особливостей досліджуваних, але й неприйняття та дискримінації з боку представників приймаючого суспільства.

Для з'ясування зв'язків між досліджуваними показниками у двох групах використовувався кореляційний аналіз. У групі 1 більшість значущих та слабших зв'язків стосується дезадаптивних типів – конформність, депресивність, відчуженість. Із конформним типом адаптації пов'язана актуальність комунікативних та фізичних характеристик соціальної ідентичності, а також суб'єктивне відображення себе ($r=,439$; $p\leq 0,01$; $r=,466$; $p\leq 0,01$). Останнє пов'язано також із почуттям впевненості у власних можливостях, критичним ставлення до своєї поведінки, налаштованістю на розширення соціальних зв'язків ($r=,575$; $p\leq 0,01$). При вираженому депресивному типі адаптації досліджувані схильні частіше вказувати свою групову приналежність або ж діяльність, компетенції, інтереси ($r=,526$; $p\leq 0,01$; $r=,461$; $p\leq 0,01$).

Вираженість соціальної ідентичності пов'язана з переважанням сепарації як домінуючої стратегії акультурації неадаптованих досліджуваних ($r=,440$; $p\leq 0,01$; $r=,435$; $p\leq 0,05$; $r=,379$; $p\leq 0,05$). Натомість, здатність означити свій ситуативний статус, дати ситуативну оцінку собі та своєму становищу пов'язана зі зниженням у них вираженості до асиміляції або маргіналізації ($r=-,641$; $p\leq 0,01$; $r=-,501$; $p\leq 0,01$).

Крім цього, соціальна ідентичність неадаптованих досліджуваних пов'язана із усіма показниками задоволеності життям: вираженість у самоописі матеріальних, рефлексивних, проблемних ознак пов'язана із позитивною оцінкою ними зовнішніх, формальних характеристик свого теперішнього життя, зокрема, його наближеності до ідеалу або оцінка ними умов свого життя ($r=,461$; $p\leq 0,01$; $r=,460$; $p\leq 0,01$; $r=,339$; $p\leq 0,05$; $r=,348$; $p\leq 0,05$). Водночас, практично всі параметри соціальної ідентичності негативно пов'язані із суб'єктивними чинниками – мірою задоволеності ($r=-,557$; $p\leq 0,01$; $r=,538$; $p\leq 0,01$; $r=,551$; $p\leq 0,01$), переживанням того, що є все, що потрібно в житті ($r=-,444$; $p\leq 0,01$), бажанням змінити його ($r=-,486$; $p\leq 0,01$). Чим частіше досліджувані вказували ситуативні характеристики, тим рідше вони оцінювали своє життя як наближене до ідеалу ($r=-,440$; $p\leq 0,01$).

У досліджуваних групи 2 вираженість у самоописі ситуативних характеристик, ролей або статусів пов'язана із низькими показниками за ускладненими типами адаптації – депресивності ($r=-,287$; $p\leq 0,01$), ностальгії ($r=-,472$; $p\leq 0,01$) та відчуженості ($r=-,345$; $p\leq 0,01$). Водночас, частота згадувань своєї сімейної, територіальної чи конфесійної приналежності пов'язана із вираженістю депресивності ($r=,367$; $p\leq 0,01$). Зв'язки меншої сили свідчать про наявність тенденційного взаємозв'язку між рефлексивними, фізичними характеристиками та вираженістю конструктивніших типів адаптації – інтерактивності, адаптації, конформності.

Основні значущі зв'язки соціальної ідентичності у групі 2 стосуються найбільш адаптивної та продуктивної стратегії акультурації – інтеграції.

Зокрема, сприймання себе як суб'єкта спілкування, частини кола друзів підвищує прагнення мігрантів зберегти основні культурні риси, але одночасно прийняти основні цінності та стандарти поведінки нової культури, а також встановити тісні зв'язки з представниками нової культури ($r=,414$; $p\leq 0,01$; $r=,311$; $p\leq 0,05$).

Домінування персональної ідентичності, особистісних характеристик може мати двоякий ефект: з одного боку, це сприяє взаємному збагаченню культур на новій, спільній основі, виходячи за межі власної культурної сфери ($r=,414$; $p\leq 0,01$), а з іншого – пов'язане із прагненням зберегти свої культурні характеристики та ідентичність і при цьому утриматись від будь-яких контактів з представниками іншого культурного середовища ($r=,385$; $p\leq 0,01$). Разом з тим, можна помітити спільну тенденцію у двох групах: вираженість ситуативної ідентичності у цій групі також пов'язана із низькою вираженістю малоадаптивних стратегій акультурації, таких як сегрегація ($r=-,352$; $p\leq 0,01$) та маргіналізація ($r=-,505$; $p\leq 0,01$).

Крім цього, в адаптованих досліджуваних окремі характеристики соціальної ідентичності пов'язані (прямо або обернено) із об'єктивними критеріями задоволеності життям. Так, зокрема, оцінка своєї забезпеченості, як і визнання труднощів у самовизначенні, пов'язані із задоволеністю умовами свого життя ($r=,329$; $p\leq 0,01$; $r=,374$; $p\leq 0,01$). Відображення ж у самоописі свого ситуативного статусу, вмінь та інтересів підкреслюють невідповідність їхнього життя бажаному ідеалу ($r=-,311$; $p\leq 0,05$; $r=-,266$; $p\leq 0,01$; $r=-,285$; $p\leq 0,01$). Адаптовані досліджувані із вираженою персональною ідентичністю частіше зауважують, що не мають того, що потрібно їм у житті ($r=-,387$; $p\leq 0,01$).

Загалом, здійснений порівняльний та кореляційний аналіз дозволив нам виявити як відмінні, так і спільні тенденції у зв'язку між характеристиками соціальної ідентичності досліджуваних та їхньою соціально-психологічною адаптацією до нового середовища в умовах вимушеної міграції.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у розробці та впровадженні програм психологічного супроводу вимушених українських мігрантів залежно від перебігу їхньої соціально-психологічної адаптації до нових соціокультурних умов.

Список використаних джерел:

Dalal, J. (2011). George Herbert Mead: A Social Psychologist. *Contemporary Education Dialogue*, 8(1), 85-103. <https://doi.org/10.1177/097318491000800105>

Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: DoubledayAnchor.

Martsyniak-Dorosh, O. (2022). *The Heavy Psychological Toll of the War in Ukraine — Mental health support is the need of the hour*. Retrieved from: <https://www.medpagetoday.com/opinion/second-opinions/101119>

Tajfel, H., & Robinson, W. P. (1996). *Social groups and identities : developing the legacy of Henri Tajfel*. Butterworth-Heinemann.

Губеладзе, І. Г. (2012). Психологічні механізми трансформації соціальної ідентичності молоді сільського походження в міській спільноті. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.

Коваленко, А. Б., & Безверха, К. С. (2017). Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи. *Український психологічний журнал*, 1(3), 48-62.

Коробка, Л. & Васютинський, В. (2019). *Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації*. Кропивницький: Імекс-ЛТД.

Кухарук, О. (2022). Ідентичнісний вимір соціальної резильєнтності: визначення, підходи, можливості прогнозування. *Проблеми політичної психології*, 12(26), 77-90. <https://doi.org/10.33120/ropp-Vol26-Year2022-107>.

Слюсаревський, М. М. & Блинова, О. Є. (2013). *Психологія міграції*. Кіровоград: ТОВ «Імекс ЛТД».

Титаренко, Т. М. (2014). *Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності*. (Монографія). Київ : Міленіум.

УДК 159.923.2

Літтiх Маргарита Сергiївна

студентка 1 курсу магістратури ОНП «Психологія»,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

факультет психології

м. Київ, Україна

margolittih@gmail.com

ORCID: 0009-0008-0124-7327

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено проблеми становлення та розвитку професійної ідентичності студентів-психологів в Україні. Проаналізовано чинники, що впливають на професійне самовизначення майбутніх фахівців. Розглянуто основні психологічні виклики й окреслено можливі стратегії підтримки становлення професійної ідентичності українських студентів-психологів.

Ключові слова: професійна ідентичність і становлення, розвиток, студент-психолог, чинники впливу, психологічні виклики, підтримка.

Становлення професійної ідентичності студентів-психологів є складним процесом, що включає інтеграцію знань, навичок і особистісних якостей для виконання професійної діяльності. Особливу актуальність ця проблема набуває в Україні, де соціальні, економічні та політичні зміни впливають на процес формування нових фахівців (Васильєва, 2021). Професійна ідентичність є важливою складовою особистісного та професійного розвитку, оскільки вона визначає усвідомлення особистістю своєї ролі у суспільстві та своєї професійної місії (Вірна, 2006). Процес становлення професійної ідентичності студентів-психологів відбувається під впливом різноманітних чинників.

Важливими є освітні, особистісні, соціальні та психологічні компоненти, які визначають траєкторію професійного розвитку (Вінтюк, 2017).

Університетське середовище відіграє важливу роль у формуванні професійної ідентичності майбутніх психологів. Викладачі, навчальні програми та практика є основними джерелами знань і навичок, які студенти отримують під час навчання (Антонова, 2022; Shcherban et al., 2021). Однак, часто зустрічається проблема розриву між теоретичними знаннями та практичними навичками, що може перешкоджати ефективному формуванню професійної ідентичності (Mytnyk et al., 2023). Студенти, які не мають можливості застосовувати знання на практиці, або не знають, яким чином це зробити, можуть відчувати невпевненість у своїх професійних компетенціях (Руденко, & Бідюк, 2020).

Іншим важливим аспектом є характер взаємодії студентів з викладачами та наставниками. Якщо студенти мають можливість отримувати зворотний зв'язок та підтримку від досвідчених фахівців, це позитивно впливає на їхню професійну самооцінку та розвиток ідентичності. Недостатність або відсутність такої підтримки може призводити до сумнівів щодо правильності обраного професійного шляху (Aleksieienko-Lemovska, 2022).

Соціальний контекст також значною мірою впливає на формування професійної ідентичності. В сучасній Україні професія психолога залишається у процесі становлення, і її соціальний статус ще не є чітко визначеним. У суспільстві існує недостатнє розуміння важливості психологічної допомоги, що може негативно впливати на мотивацію студентів. Молоді фахівці стикаються із сумнівами щодо своїх перспектив у цій галузі, що може підірвати їхню впевненість у майбутньому професійному становленні. Крім того, економічні та політичні кризи, а також повномасштабна війна в Україні створюють додатковий стрес для студентів, які намагаються поєднати навчання та професійне самовизначення із виживанням у складних соціальних умовах (Васильєва, 2021).

Студенти можуть стикатися з нестабільністю ринку праці, що ускладнює процес прийняття рішення щодо майбутньої професійної діяльності та підвищує сумніви стосовно правильності обраної професії (Вінтюк, 2016; Mytnyk et al., 2023).

Процес становлення професійної ідентичності також тісно пов'язаний з особистісними характеристиками студентів (Matvienko & Zatvornyyuk, 2014). Самооцінка, емоційна стійкість, рівень саморефлексії та здатність до критичного мислення впливають на те, як студенти сприймають себе у ролі майбутніх фахівців. Ті, хто володіє високим рівнем самооцінки та саморефлексії, легше адаптуються до професійних вимог і успішніше інтегрують свою ідентичність із професійною роллю (Aleksieienko-Lemovska, 2022).

Емоційна стійкість є ключовою рисою, оскільки професія психолога вимагає постійної роботи з емоційно насиченими ситуаціями та проблемами клієнтів. Студенти, які не мають достатнього рівня емоційної зрілості, можуть відчувати емоційне виснаження через значний стрес або навіть професійне вигорання ще на етапі навчання (Антонова, 2022).

Враховуючи викладене вище, можна підбити підсумок про те, що формування професійної ідентичності студентів-психологів часто супроводжується низкою психологічних викликів, які можуть впливати на їхню впевненість у власних силах та здатність виконувати професійні обов'язки. Насамперед це внутрішні конфлікти, що виникають у процесі інтеграції особистої та професійної ідентичності.

Студенти-психологи часто стикаються з необхідністю поєднувати свої особисті переконання та цінності з вимогами професії, що може викликати внутрішній дисонанс. Наприклад, психолог може мати особисті моральні чи етичні погляди, які суперечать необхідності зберігати нейтральність під час роботи з клієнтами. Це створює внутрішній конфлікт, що ускладнює формування цілісної професійної ідентичності (Антонова, 2022).

Ще однією важливою проблемою є страх перед професійною некомпетентністю. Студенти часто відчують невпевненість у своїх знаннях і навичках, особливо під час консультивання своїх перших клієнтів. Це може підірвати їхню віру у власні можливості та призводити до зниження мотивації до подальшого професійного розвитку. Відсутність чіткого зворотного зв'язку від наставників або недостатній досвід практичної роботи можуть сприяти розвитку цього страху або його значному посиленню (Васильєва, 2021; Руденко, & Бідюк, 2020).

Зважаючи на велику кількість психологічних викликів, важливо забезпечити студентам необхідну підтримку для успішного формування їхньої професійної ідентичності. Існують різні стратегії, які можуть допомогти студентам впоратися з викликами і сприяти їхньому професійному становленню. Одним із найефективніших інструментів підтримки є супервізія та наставництво. Під час супервізії студенти отримують зворотний зв'язок про свою професійну діяльність, що дозволяє їм аналізувати свої дії та коригувати їх у відповідності до етичних та професійних стандартів. Наставники відіграють важливу роль у процесі формування професійної ідентичності, оскільки вони можуть передати свій досвід та допомогти студентам подолати невпевненість. Оскільки студенти-психологи часто стикаються з емоційними навантаженнями, важливою складовою їхньої підтримки є доступ до психотерапевтичної допомоги. Це може бути як індивідуальна, так і групова терапія, де студенти можуть обговорювати свої емоційні переживання, знижуючи рівень стресу та тривожності. Психотерапевтична підтримка також сприяє розвитку саморефлексії, що допомагає студентам краще розуміти свої емоційні реакції та керувати ними під час роботи з клієнтами (Aleksieienko-Lemovska, 2022). Освітні заклади також повинні відповідати на потреби студентів через інтеграцію у навчальні програми спеціальних курсів, спрямованих на розвиток професійної ідентичності. Ці курси можуть включати не лише теоретичні знання, але й практичні тренінги, де студенти зможуть

відпрацьовувати навички комунікації з клієнтами, вирішення етичних дилем та емоційної саморегуляції. Крім того, важливо забезпечити студентам доступ до ресурсів, які допомагають їм орієнтуватися у професійному середовищі та розвивати професійну самосвідомість (Васильєва, 2021; Вінтюк, 2016; Руденко, & Бідюк, 2020).

Отже, формування професійної ідентичності студентів-психологів в Україні є складним процесом, що вимагає інтеграції багатьох факторів – освітнього середовища, соціальних умов, особистісних характеристик та емоційної підтримки. Студенти стикаються з численними психологічними викликами, такими як внутрішні конфлікти, страх перед професійною некомпетентністю та емоційне вигорання. Для того щоб сприяти успішному становленню їхньої професійної ідентичності, важливо забезпечити студентам доступ до супервізії, психотерапевтичної допомоги та навчальних програм, спрямованих на розвиток ідентичності. Підтримка та розвиток професійної ідентичності студентів-психологів є важливим завданням, оскільки від цього залежить їхня здатність ефективно виконувати професійні обов'язки, а також майбутній розвиток професії психолога в Україні.

Список використаних джерел:

Антонова, З. (2022). Внутрішньоособистісний конфлікт як криза професійного становлення майбутніх психологів. *Psychology Travelogs*, 1, 32–47. <https://doi.org/10.31891/PT-2022-1-3>

Васильєва, О. (2021). Упровадження інноваційних технологій в системі фахової підготовки майбутніх психологів. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, 56, 62-72. – Режим доступу: <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/488>

Вінтюк Ю. В. (2017). Концепція формування професійної компетентності майбутніх психологів у ВНЗ. *Молодий вчений*, 4(44), Ч. III, 351-355. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_4_84

Вінтюк, Ю. В. (2016). Стан підготовки майбутніх психологів у ВНЗ України з позицій сучасних вимог. *Молодий вчений*, 12.1(40), 395-399. – Режим доступу:

https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13998/1/12.1_40_2016.pdf#page=416

Вірна, Ж. П. (2006). Професійна ідентифікація психолога. *Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми діяльності психологічної служби системи освіти»*, 16-19.

Руденко, Л., & Бідюк, Н. (2020). Проблеми професійної підготовки психологів у вищій школі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*, 21(2), 230-247. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v21i2.431>

Aleksieienko-Lemovska L. (2022). Psychological features of development of professional reflexive of future psychologists. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 1(3), 97-106. – Retrieved from <https://isg-journal.com/isjel/article/view/42>

Matvienko, O., & Zatvornyyuk, O. (2014). Professional training of future psychologists as a psychological and pedagogical problem. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Psychological Sciences*, 1(1), 215–220.

Mytnyk, A., Ivashkevych, E., Chanchykov, I., Predko, V., & Stakhova, O. (2023). Professional training of future psychologists in the information space in higher education institutions. *Amazonia Investiga*, 12(61), 112–121. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.61.01.12>

Shcherban, T., Bretsko, I., & Viktoriya S. Varga (2021). Psychological and Pedagogical Features of Training Future Psychologists. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology”*, 7(3), 71-77. [https://doi.org/10.52534/msu-pp.7\(3\).2021.71-77](https://doi.org/10.52534/msu-pp.7(3).2021.71-77)

УДК 159.923.2

Лобанова Дар'я Романівна

студентка 4 курсу факультету психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

dlobanova77@gmail.com

ORCID: 0009-0008-0348-7420

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглянуто основні теоретичні та методологічні підходи до вивчення професійної ідентичності. Наведено результати емпіричного дослідження, присвяченого вивченню особливостей професійної ідентичності студентів, що навчаються за спеціальністю «психологія».

***Ключові слова:** професійна ідентичність, ідентифікація з професією, студенти-психологи.*

Розуміння професійної ідентичності в психології почало активно розвиватися з кінця XIX і на початку XX століття. Засновником науково-психологічного підходу до вивчення цього питання вважається Френк Парсонс, який заклав основи практичної роботи з підготовки молоді до вибору професійної діяльності.

Хоча проблема ідентичності привертає значну увагу вчених, термін «професійна ідентичність» досі недостатньо широко досліджений у науковій літературі. Існує два основні напрями вивчення цього феномену:

1) дослідження професійного розвитку й особистісного самовдосконалення, що стосуються індивідуальної ідентичності;

2) аналіз соціальних чинників та аспектів, що впливають на формування професіонала, зокрема соціальної ідентичності (Шамлян, 2008).

Варто зазначити, що кількість досліджень у цій галузі зростає, сприяючи глибшому розумінню сутності професійної ідентичності та її особливостей.

Е. Еріксон зробив значний внесок у розвиток та розуміння поняття «ідентичності» та «професійної ідентичності». Він підкреслював, що життя людини є постійним процесом розвитку, в якому вона поступово вирішує завдання, що виникають. Якщо людина не може знайти відповіді на ці питання, вона може переживати «кризу ідентичності» - почуття тривоги, невпевненості та нерозуміння щодо свого майбутнього напрямку. Еріксон стверджує, що професійна ідентичність – це процес, який взаємопов'язаний із професійним самовизначенням, цілями та самооцінкою, що є складовою особистісної ідентичності та містить задоволення від своєї професійної діяльності сприяючи успішному професійному розвитку (Erikson, 1963).

А. Лукіянчук охарактеризувала даний конструкт як динамічну систему, яка утворюється під час професійної освіти та розвитку професійної компетентності, які впливають на ціннісно-сміслову сферу та вдосконалення майстерності майбутнього фахівця (Лукіянчук, 2010).

Г. Ложкін, Н. Глуханюк та Н. Волянюк стверджують, що професійна ідентичність – це складна психічна реальність, яка формує особистість фахівця та є ключовим критерієм становлення, підкреслюючи її функціонально-екзистенційний характер (Ложкін, Глуханюк, & Волянюк, 2003; Ложкін, 2008).

У вузькому розумінні автори розглядають професійну ідентичність як самосвідомість, систему уявлень людини про себе як суб'єкта життєдіяльності (Лукіянчук, 2014)

Зазначені аспекти було проаналізовано нами в рамках емпіричного дослідження, яке було спрямоване на вивчення особливостей формування професійної ідентичності студентів-психологів.

У цьому дослідженні взяли участь 61 студент, які навчаються на факультеті психології та в Інституті післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Для дослідження професійної ідентичності студентів застосовувались такі діагностичні інструменти: методика визначення професійної ідентичності за Дж. Марсія (Marcia, 1966), а також «Опитувальник для оцінки рівня професійної спрямованості та готовності студентів», розроблений О. М. Кокуном (Кокун, 2012).

За результатами діагностики професійної ідентичності студентів-психологів з використанням методики Дж. Марсія встановлено, що у студентів-психологів третього курсу переважає високий рівень професійної ідентичності (41,9%), тоді як 22,6% мають невизначеність у професійних цілях, а 35,5% перебувають у стані вибору. Нав'язана ідентичність у них відсутня.

У курсантів ВІКНУ 12,9% мають нав'язану ідентичність під впливом батьків, 22,6% переживають кризу вибору, а 25,8% – невизначеність щодо майбутнього. У 38,7% курсантів сформовані професійні цілі й переконання. Загалом, у студентів та курсантів КНУ спостерігається високий рівень професійної ідентичності, тоді як у 12,9% військових курсантів на вибір вплинули батьки.

Результати за опитувальником О. М. Кокуна показали, що не всі студенти ефективно використовують свій час. Важливу роль у цьому процесі відіграють соціальні взаємини, статус у колективі та комунікація з викладачами. Майже всі учасники дослідження самостійно обрали свою професію, що може сприяти більш якісному професійному навчанню. Однак, деякі студенти виявили розчарування у своєму виборі професії.

Високий рівень позитивного ставлення до професії психолога виявлений у 64,5% третьокурсників і 43,8% курсантів. Ці студенти бачать професію психолога як суспільно корисну і активно долучаються до професійного зростання шляхом участі у волонтерських проектах та практичних заняттях.

Намагаються отримати практичні навички консультування та психодіагностики.

Значна частина студентів третього курсу та курсантів демонструють досить високий рівень активності стосовно опанування професійних знань, вмінь та навичок (відповідно 61,3% та 50%).

Більшість досліджуваних мають хороші навички адаптації, тому, різноманітні труднощі, з якими стикаються студенти (побутові, організаційні та сімейні), не викликають у них негативного ставлення до обраної професії.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу різних факторів на формування професійної ідентичності студентів-психологів, таких як освітні програми, практичний досвід, менторство та інші. Також ми плануємо вивчити можливості розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів в процесі навчання, визначити стратегії підтримки формування стійкої та здорової професійної ідентичності у студентів-психологів.

Список використаних джерел:

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2nd Ed.). New York: Norton.

Marcia, J. E. (1966). Development and Validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551-558.

Коkun, O. M. (2012). *Психологія професійного становлення сучасного фахівця*: Монографія. К.: ДП «Інформ.-аналіт. Агентство».

Ложкін, Г. (2008). Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки суб'єкта. *Соціальна психологія*, 3, 123-130.

Ложкін, Г., Глуханюк, Н., & Воляннюк, Н. (2003). Проблема суб'єкта як теоретична основа професіоналізації особистості. *Психологія і суспільство*, 2 (12), 97-103.

Лукиянчук А. М. (2014). *Динаміка розвитку професійної ідентичності у майбутніх педагогів*. Identity of a personality and a group: psycho-pedagogical and sociocultural aspects : materials of the international scientific conference on January 27–28. Prague: Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ». С. 100–103.

Лукіяничук, А.М. (2010). *Проблема ідентифікації у професійному становленні студентів вищого навчального закладу I-II рівнів акредитації педагогічного профілю*. Київ

Шамлян К. (2008) *Професійна ідентичність особистості*. Соціогуманітарні проблеми людини, 3. 137–142. URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/handle/123456789/27474>

Erikson Erich H. (1963) *Childhood and Society*. New York, Norton, 445 p.

УДК 159.923.2

Мирошник Олена Георгіївна,

кандидат психологічних наук,

доцент, доцент кафедри психології

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,

м. Полтава, Україна

elenamirosha@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5956-1185

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕФЛЕКСИВНИХ ПРОЦЕСІВ ВЧИТЕЛІВ ІЗ РІЗНОЮ ПРОФЕСІЙНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ

У дослідженні, що здійснено на засадах поліпроцесуального підходу до розгляду рефлексії як макропроцесу, прослідковано зв'язки між стадіями професійної ідентичності та формами і рівнями розвитку рефлексивних процесів вчителя.

***Ключові слова:** рефлексивні процеси, вчитель, ідентичність, професійна ідентичність.*

Постановка проблеми. Природа педагогічної праці пов'язана із необхідністю усвідомлювати вчителем одночасно основи власних професійних дій та особливості пізнавальної, емоційної та поведінкової активності учнів в ситуаціях педагогічної взаємодії. Ця здатність є результатом інтеграції численних рефлексивних процесів, що обслуговують різні сфери професійної діяльності та самосвідомості вчителя. Особливого значення проблема рефлексії набуває у зв'язку із потребою вчителя у професійному зростанні, самопізнанні, набутті професійної ідентичності.

Мета дослідження полягала у визначенні особливостей рефлексивних процесів у вчителів з різною професійною ідентичністю.

Виклад основного матеріалу. Відсутність єдиної концепції психологічної природи рефлексії є причиною значного діапазону інтерпретацій її функцій та феноменології. У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають спроби визначити онтологічну основу рефлексії, як здатності психіки відображати саму себе. На нашу думку, відправними у цьому плані є поліпроцесуальний підхід до рефлексії як макропроцесу в працях М. Найдьонова (Найдьонов, 2008), Л. Найдьонової (Найдьонова, 2011), О. Савченко (Савченко, 2016). В рамках цього підходу рефлексія організує та перманентно контролює усі системні рівні психіки. На нашу думку, вказані підходи до розуміння рефлексії дозволяють розглядати її як функціональний орган психіки, що забезпечує її цілісність, інтеграцію і диференціацію психічних процесів незалежно від рівня їх організації та визначає ретроспективний, актуальний та проспективний регуляційний контур психічної активності (Мирошник, 2018).

Рефлексія як макропроцес включає в себе часткові рефлексивні процеси, що забезпечують метапізнання та метарегуляцію. Базовою властивістю цих процесів є парціальність. Саме вона забезпечує здатність окремих рефлексивних комплексів входити до складу основного процесу, не втрачаючи внутрішньої автономії, а ефективність рефлексивності розглядати результатом синергії часткових рефлексивних процесів.

Проблема ідентичності знайшла своє ґрунтовне висвітлення в працях західних та вітчизняних науковців (Дж. Адамс (G. Adams), Л. Беркович (L. Berkowitz), М. Берзонский (M. D. Verzonsky), Дж. Бриквелл (G. M. Breakwell), Е. Еріксон (E. Erikson), Р. Фішер (R. Fisher), Дж. Марсія (J. Marcia), Дж. Мід (G. Mead), Г. Таджфел (H. Tajfel), Дж. Тюннер (J. C. Turner), О. Донченко, В. Зливков, О. Ічанська, К. Коростеліна, В. Москаленко, Л. Орбан-Лембрик, А. Лукіячук, В. Павленко, Т. Титаренко, Т. Яблонська, та ін.).

На думку Дж. Марсія, ідентичність розвивається протягом усього життя і, за умов успішності цього процесу, забезпечує усвідомлення людиною деяких відомостей про себе (ім'я, громадянство, наявність здібностей тощо), а також формування вмінь самостійно ухвалювати рішення щодо того, якою вона має бути (Marsia, 1985). У розвитку ідентичності Дж. Марсія виділив чотири етапи, що вимірюються ступенем професійного, релігійного чи політичного самовизначення молоді людини.

Більшість науковців у межах концепції професійного розвитку аналізує професійну ідентичність як провідну тенденцію становлення суб'єкта професійного шляху.

Г. Ложкін розглядає професійну ідентичність як самосвідомість (Ложкін, 2008). Автор трактує поняття як систему уявлень особистості про себе у професійній діяльності, що передбачає ціннісні та мотиваційні елементи, які сприяють знаходженню свого місця у майбутній професії. Згідно з поглядом А. Лукіяничук у студентському віці формується якість діяльності, яка називається професійною ідентичністю. Ця якість дасть можливість студенту набутти вмінь, необхідних йому для здійснення майбутньої професійної діяльності, оптимізуючись та самовдосконалюючись, що приведе до професійної адаптації. На думку А. Лукіяничук (Лукіяничук, 2014) та М. Павлюк (Павлюк, 2010) професійна ідентичність є динамічною системою, що утворюється впродовж професійної підготовки та під час формування професійної компетентності та сприяє удосконаленню професійної майстерності майбутнього фахівця.

Подібні погляди поділяє О. Матеюк, досліджуючи професійну ідентичність майбутніх суб'єктів праці як психологічний феномен, якому притаманна низка психологічних особливостей: розвиток та становлення на основі діяльності суб'єкта, що спонукає останніх засвоювати необхідні навички та вміння (Матеюк, 2014).

О. Остапйовський аналізує професійну ідентичність у трьох вимірах: як провідну тенденцію професійного становлення особистості; як показник рівня розвитку професійного шляху людини; як явище, що змінюється під впливом різних чинників, одним з яких є професійне навчання (Остапйовський, 2011).

Дослідження ролі рефлексії у становленні професійної майстерності знайшло своє відображення у працях М. Марусінець, яка підготувала програму рефлексивних прийомів задля формування рефлексивної позиції майбутнього вчителя на заняттях з предметів фахового циклу та педагогічної практики (Марусінець, 2013). В. Галузяк створив програму стимуляції рефлексивних процесів майбутнього вчителя з метою розвитку їх особистісної зрілості (Галузяк, 2013).

Завдання емпіричного етапу дослідження полягало у визначенні зв'язку між окремими формами рефлексії вчителя та особливостями його професійної ідентичності. Ми виходили з припущення про те, що рефлексивні процеси, які виявляються у сфері самосвідомості вчителя та його соціально-психологічної взаємодії з учнями, по-різному впливають на функціонування його професійної ідентичності. Рефлексивність досліджувалась за допомогою методики А. Карпова та В. Пономарьової. У дослідженні було використано шкали особистісної та соціальної рефлексивності, які дозволяли визначити загальний рівень розвитку рефлексивності (низький, середній, високий). За методикою Л. Шнейдер діагностувалась стадія розвитку професійної ідентичності вчителя (передчасна, дифузна, мораторій, позитивної ідентичності та псевдоідентичності).

Дослідження проводилось на базі ШОППО імені М. В. Остроградського. У дослідженні взяли участь 230 вчителів м. Полтави та Полтавської області (серед них 179 жінок та 51 чоловіків).

За результатами діагностичного етапу вибіркова сукупність розподілялась на групи за ознакою форми та рівня рефлексивності вчителя та стадії професійної ідентичності. До групи з низьким рівнем увійшло 38 (16,5

%) респондентів, із середнім рівнем – 176 (76,5 %), із високим рівнем – 16 (6,9 %) респондентів. Розподіл учасників за ознакою стадії професійної ідентичності показав: передчасної (8/ 3.47%), дифузної (34/ 14,8 %), мораторію (73/ 31.7 %), позитивної ідентичності (50/ 21.7%) та псевдоідентичності (65/ 28.3%).

Оцінку достовірності відмінностей показників рефлексивності у вчителів із різною стадією професійної ідентичності здійснено за допомогою методу Н–критерій Крускала-Уолліса. Оцінка відмінностей здійснювалась з використанням програми SPSS.

За результатами дослідження встановлено зв'язок рефлексії з процесами самосвідомості, що обслуговують становлення професійної ідентичності. Водночас, доведено, що не всі форми рефлексії вчителя проявляються у функціонуванні його професійної ідентичності. Так, результати статистичної оцінки достовірності відмінностей різних форм рефлексії у вчителів, що знаходяться на стадіях передчасної, дифузної ідентичності, мораторію, позитивної ідентичності та псевдоідентичності показали статистично значущі відмінності лише для особистісної форми рефлексії (табл. 1).

Таблиця 1

**Статистика достовірності відмінностей показників форм рефлексії
вчителів із різним рівнем професійної ідентичності
за Н– критерієм Крускала-Уолліса**

Форма рефлексії	χ^2	Асимптотичне значення
Особистісна рефлексія	10,055	0,040
Соціальна рефлексія	1,225	0,874
Інтегральний показник рефлексивності	7,780	0,100

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід відмітити наступне. Рефлексія як макропроцес через різноманітні форми, або часткові рефлексивні процеси обслуговує різні сфери професійної активності

вчителя. Найбільшу роль у становленні професійної ідентичності, що виявляється в умінні розуміти єдність із професійним середовищем та виявляти власну своєрідність та неповторність, відіграє особистісна рефлексія. Результати дослідження засвідчили доцільність застосування поліпроцесуального підходу щодо розгляду рефлексії як макропроцесу до складу якого входять окремі комплекси рефлексивних процесів.

Список використаних джерел:

Галузьяк, В. (2013). Активізація рефлексивних процесів як умова розвитку особистісної зрілості майбутніх учителів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія», 39, 59-65.*

Ложкін, Г. (2008). Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки суб'єкта. *Соціальна психологія, 3, 123–130.*

Лукіянчук, А. (2010). Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів. *Проблеми сучасної психології, 7, 370–380.*

Марусинець, М. (2013). Рефлексивна позиція у формуванні професійного становлення майбутнього вчителя. *Гірська школа Українських Карпат, 8-9, 93-97.*

Мирошник, О. (2018). Патерни рефлексивних процесів у професійній діяльності вчителя. *Психологія і особистість, 1 (13).149-160.*

Матеюк, О. (2014). Психологічні особливості професійної ідентичності майбутніх суб'єктів праці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 1, 131–140.*

Найдьонов, М. І. (2008). *Формування системи рефлексивного управління в організаціях.* К. : Міленіум.

Найдьонова, Л. (2011). Психологія рефлексії на межі тисячоліть: основні тенденції розвитку. *Наукові студії із соціальної та політичної психології, 26 (29), 52-64.*

Остапівський, О. І. (2011). Професійна ідентичність в структурі економічної свідомості особистості. (Автореферат дис. канд. психол. наук). Луцьк.

Павлюк, М. (2009). Розвиток професійної ідентичності педагога як чинник попередження дезадаптації школярів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*, Т. XI (Ч. 6), 318–327.

Савченко, О. В. (2016). *Рефлексивна компетентність: Методи та процедури діагностики* : Монографія. Херсон: ПП Вишемирський В. С.

Marsia, J. E. (1985). *Identity in Adolescent. In Handbook of Adolescent Psychology*. New York: Wiley.

УДК 159.923.072

Омельченко Анастасія Ігорівна

студентка 1 курсу магістратури,

факультет психології,

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

igoorevnaa@gmail.com

ORCID: 0009-0008-8104-2953

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЗМІН НА РИНКУ ПРАЦІ ТА ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті аналізується вплив змін на ринку праці, спричинених цифровою трансформацією, на формування професійної ідентичності, з акцентом на роль освітніх програм, професійних спільнот та індивідуальної адаптації. Розглядаються основні виклики та можливості, які створює цифрова трансформація для професійної ідентичності, а також надаються рекомендації для успішної адаптації до нових умов.

Ключові слова: професійна ідентичність, цифрова трансформація, ринок праці, освітні програми, професійні спільноти, адаптація.

Сучасні зміни на ринку праці значною мірою обумовлені цифровою трансформацією, що охоплює автоматизацію, штучний інтелект та розвиток технологій. За даними Всесвітнього економічного форуму (2023), близько 85 мільйонів робочих місць можуть бути втрачені до 2025 року через автоматизацію, хоча одночасно буде створено близько 97 мільйонів нових робочих місць, що вимагають нових навичок (Рис.1).

Цифрова трансформація змінює не лише структуру ринку праці, але й суттєво впливає на професійну ідентичність працівників.

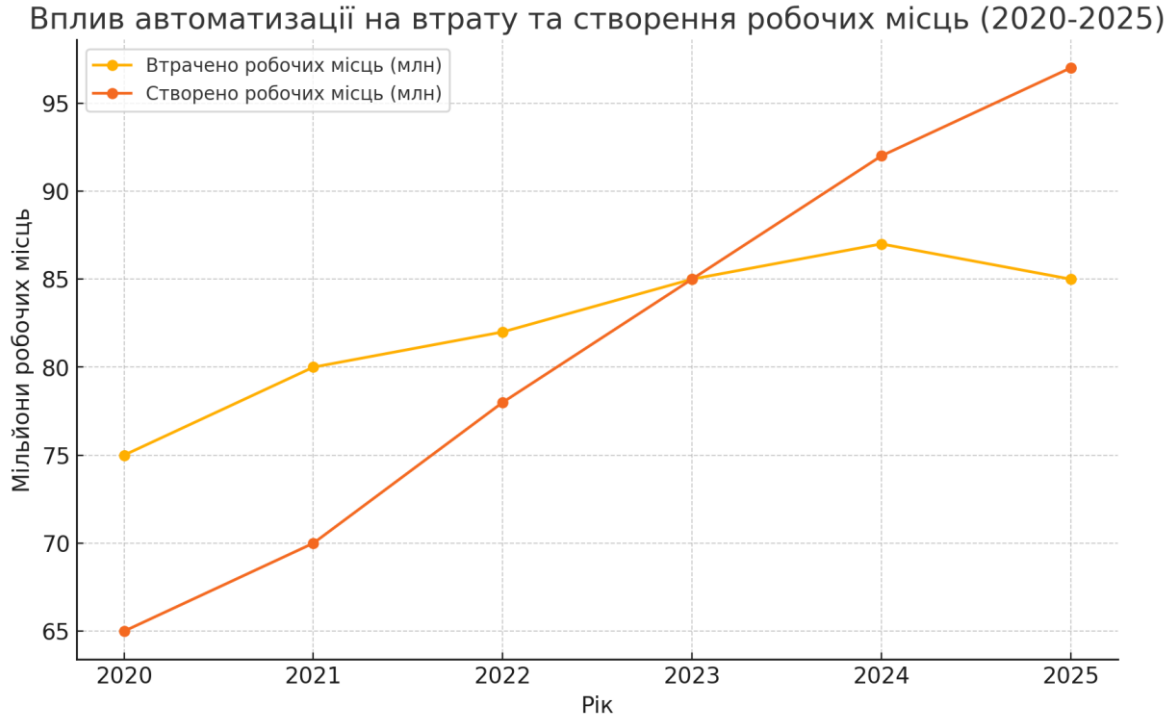

Рис. 1. Вплив автоматизації на втрату та створення робочих місць.

Ринок праці стикається зі значними змінами через технологічний прогрес та глобалізацію, що створює як виклики, так і можливості для професійної ідентичності. Професійна ідентичність у період змін може відчуватися інакше, порівняно зі стабільними умовами, вказуючи на необхідність переосмислення своїх професійних цінностей та цілей (Billett, 2021). Освітні програми та професійні спільноти відіграють ключову роль у формуванні та підтримці професійної ідентичності в умовах постійних змін на ринку праці (García, 2022).

Фактори формування професійної ідентичності включають історичний контекст професії, культурні умови, у яких вона розвивається, та індивідуальні цінності й мотивації. Цифрова трансформація значною мірою змінює ці фактори, змушуючи працівників адаптуватися до нових умов. Зокрема,

професійні спільноти в онлайн-середовищі стають важливим ресурсом для підтримки та розвитку професійної ідентичності в умовах цифрових змін (Stevens, & Hacker, 2022).

Значні зміни у професійній ідентичності також спричиняються трансформаціями в освітній системі, яка повинна швидко адаптуватися до нових вимог ринку праці. Освітні програми, спрямовані на розвиток цифрових навичок, стають необхідними для підготовки фахівців до нових умов праці. Проте система професійної освіти часто відстає від швидких змін на ринку, що створює ризик незбалансованого розвитку професійної ідентичності (Gosling, 2023).

Професійна ідентичність в умовах цифрової трансформації часто стикається з викликами у формі необхідності постійного навчання та переосмислення своїх професійних ролей. У цьому контексті освітні програми повинні сприяти розвитку адаптивності та інноваційного мислення, які є важливими для успішної інтеграції нових технологій у професійне життя (Mumford, & Gustafson, 2023).

На основі аналізу сучасних теорій професійної ідентичності та впливу цифрової трансформації на ринок праці, можна зробити висновок, що для успішного формування професійної ідентичності в умовах змін необхідно враховувати як індивідуальні, так і колективні аспекти адаптації. Рекомендації для зміцнення професійної ідентичності включають активну участь у професійних спільнотах, постійне навчання та розвиток, а також інтеграцію нових технологій у робочі процеси (Рис.2).

Професійна ідентичність в умовах змін на ринку праці є динамічним явищем, яке вимагає постійного переосмислення та адаптації до нових умов. Цифрова трансформація створює як виклики, так і можливості для професійного розвитку, і успішне формування професійної ідентичності вимагає стратегічного підходу до розвитку нових навичок та інноваційного мислення.

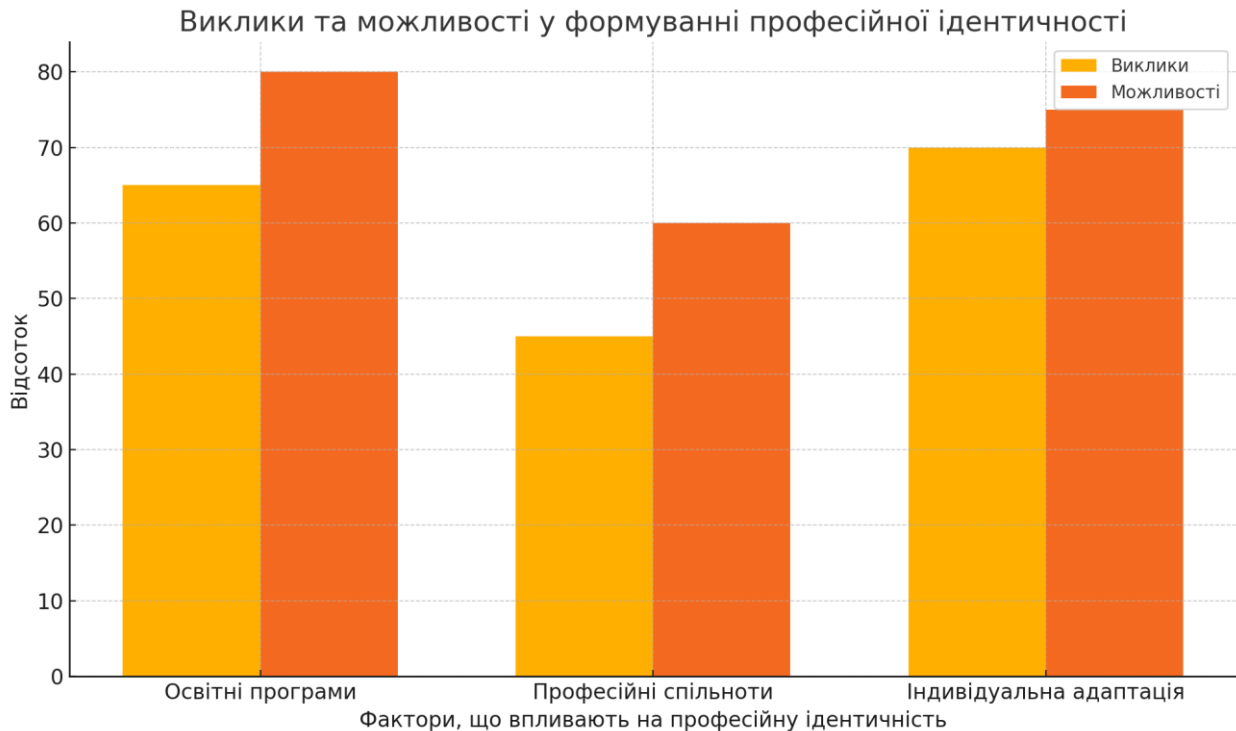

Рис. 2. Виклики та можливості у формуванні професійної ідентичності.

Рекомендації включають розширення освітніх програм, спрямованих на розвиток цифрових навичок, підтримку професійних спільнот для взаємодії та обміну досвідом, а також розвиток індивідуальних стратегій адаптації до нових умов праці. Важливо створити умови для сталого розвитку професійної ідентичності, яка дозволить працівникам успішно інтегруватися у цифровий ринок праці та реалізувати свій потенціал у нових умовах.

Висновок: Для успішного формування професійної ідентичності в умовах змін на ринку праці важливо використовувати стратегічний підхід до розвитку професійних навичок, зокрема цифрових, і підтримувати активну участь у професійних спільнотах та освітніх програмах. Це дозволить працівникам адаптуватися до нових викликів та можливостей, які створює цифрова трансформація.

Список використаних джерел:

Billett, S. (2021). Adapting professional identities in times of change. *Journal of Professional Learning*, 10(3), 45-59.

Garcia, M. (2022). The role of professional communities in identity formation during digital transformation. *Educational Research Review*, 34, 1012-1027.

Gosling, J. (2023). Educational programs and their impact on professional identity in a digital age. *Advances in Learning Technologies*, 29(1), 77-92.

Mumford, M. D., & Gustafson, S. B. (2023). Innovative thinking and adaptability in professional development. *International Journal of Professional Development*, 15(2), 132-146.

Stevens, C., & Hacker, A. (2022). Online professional communities as a resource for identity formation. *Digital Education Research*, 27(4), 213-230.

World Economic Forum. (2023). The future of jobs report 2023. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2023>

УДК 159.923.2+316.6

Орлюк Олена Валентинівна

студентка 2 курсу магістратури ОНП «Політична психологія»
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

факультет психології

м. Київ, Україна

orlyuk208@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8907-2021

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті теоретично проаналізовано психологічну сутність проблеми становлення економічної ідентичності індивіда в умовах війни; досліджено психологічні особливості проблеми становлення економічної ідентичності індивіда в умовах війни.

Ключові слова: *ідентичність, економічна ідентичність, проблеми становлення, війна.*

Пристаюючи до визначення проблеми становлення та розвитку економічної ідентичності особистості в умовах війни передусім необхідно звернутися до розкриття поняття економічної ідентичності індивіда. Як зазначають вітчизняні дослідники, зокрема Москаль Ю.В., економічна ідентичність є психологічною категорією, що відображає результат визначення людиною свого майнового становища в суспільстві, а механізм її функціонування полягає в соціальній категоризації у системі уявлень індивіда про багатство і бідність (Москаль, 2005).

Досить подібне, однак більш операціоналізоване, бачення на сутність економічної ідентифікації індивіда має Позняк С. І., котра трактує її як

психологічний феномен, детермінований ставленнями особистості до себе як суб'єкта економічної діяльності (Позняк, 2023).

Також економічну ідентичність визначають як відображення економічної свідомості внаслідок економічної соціалізації та сукупність усвідомлених чи неусвідомлених економічних ідентифікації індивіда, що пов'язані в цілісну систему (Брецко, Варга, & Чекан, 2022), чи процес активного вибору індивідом свого членства у певній соціальній групі та репрезентує особистісну позицію у системі економічних відносин з іншими суб'єктами, а відтак є змінною впродовж життя людини (Палагнюк, 2022). Таким чином економічна ідентичність є динамічною характеристикою, що репрезентує бачення особистістю свого місця в суб'єктивній соціальній структурі добробуту «бідний-багатий» у визначений період часу, що формується внаслідок соціальної активності індивіда (порівнянні себе з оточенням).

Вже згаданий Москаль Ю. В. схильний розглядати економічну ідентичність як складову економічного Я людини, що в свою чергу є продуктом економічної самосвідомості, що в той же час є економіко-психологічною категорією відповідальною за економічно-поведінкову саморегуляцію індивіда на базисі його бачення свого статусу в контексті категорій системи економічних відносин, тобто суб'єктивного фінансового благополуччя та суб'єктивного віднесення себе до полярних категорій «бідний-багатий», «вільний чи соціально залежний» та може стимулювати індивіда до самореалізації залежно від його задоволеності своїм положенням в зазначеній системі (Москаль, 2005).

Враховуючи зазначену непостійність суб'єктивного положення індивіда в системі економічних відносин, що є притаманною і характерною навіть для умов мирного часу, наслідки усвідомлення особистістю впливу «умов війни» на його суб'єктивне усвідомлення свого економічного становища та фінансових можливостей можуть виражатися в кризі економічної ідентифікації. Так, поняття «умови війни» включає в себе об'єктивні фінансові, політичні,

безпекові та інші фактори-ризиків, що об'єктивно мають негативний вплив на економічний добробут суспільства загалом, однак суб'єктивне сприйняття індивіда та його готовність до змін можуть значною мірою похитнути його систему цінностей та змусити змінити свою економічну ідентичність відносно умовного стандарту, тобто інших індивідів, які знаходяться в аналогічних фінансових умовах.

Вплив війни як кризового явища на становлення, розвиток та зміни економічної ідентичності особистості не є широко дослідженим науковою спільнотою, однак резонно зауважити, що війна не є унікальним кризовим явищем по своїй суті. Протягом життя індивід може стикатися з непередбачуваними зовнішніми факторами, що впливатимуть на його економічний добробут, а відтак матимуть прямий вплив на його економічну ідентифікацію. Більше того, суспільство як сукупність індивідів також підвладне таким факторам, найбільш очевидним з яких є періоди активного розвитку економіки та періоди її падіння – фінансові кризи. Однак, на відміну від фінансових негараздів економічної системи місцевого чи світового масштабів, війна як кризове явище є значно більш складною та комплексною, а криза економічної ідентифікації, з якою може стикатися індивід є більш глибокою та всеосяжною. Можна припустити, що криза зміни економічної ідентифікації в умовах війни матиме подібні риси з такою під час її первинного формування в юнацькому віці на тлі загальної кризи ідентичності вказаного віку.

Як зазначає Брецько, І. І., в юнацькому віці криза становлення економічної ідентичності проявляється наступним чином: «старі зразки економічних стереотипів та зразків економічної поведінки вже не влаштовують, а нових ще не вироблено», тобто економічні потреби зростають, однак можливості їх реалізації відсутні (Брецько, Варга, Чеқан, 2022).

Дане твердження цілком припустимо екстраполювати на дорослих сформованих індивідів, з наявною сталою на момент початку війни

економічною ідентифікацією, які опиняються фактично на порозі невідомого і непередбачуваного майбутнього, де плани і перспективи які були актуальними, зваженими і обдуманими «вчора» втрачають будь-яку актуальність «сьогодні».

Враховуючи вищенаведене можливо виокремити потенційні репрезентативні зміни економічної ідентичності особистості в умовах війни:

Зміни у сприйнятті власного майнового статусу індивіда

В умовах нестабільної економічної ситуації, що є притаманною ознакою для умов війни, сприйняття майнового статусу може кардинально змінитися. Так, оцінка індивідом свого матеріального статусу за нормальних умов відбувається на підставі порівняння себе з соціумом загалом та своїм колом спілкування. В ході дослідження становлення економічної ідентичності в юнаків, було встановлено що більшість опитаних усіх категорій схильні відносити себе до «однакового рівня забезпеченості» в порівнянні зі своїм колом спілкування (Брецько, Варга, Чекан, 2022).

Однак, зіткнувшись з непередбачуваністю умов війни, індивіди, які раніше вважали себе середнім класом, можуть зіштовхнутися з труднощами, що призведе до переосмислення свого місця в економічній структурі суспільства. Наявність таких благ як, наприклад, високооплачувана робота, власне житло та авто, які були умовним матеріалістичним підґрунтям для віднесення індивідом себе до «рівень достатку вище середнього» незалежно від регіону проживання, в умовах війни може отримати іншу оцінку. Так, ризик втрати майна може мати наслідком те, що фінансові заощадження у відчутно меншому розмірі ніж вартість умовного житла будуть сприйматися значно ціннішим активом, оскільки їх можна перемістити в більш безпечний регіон, а житло – ні. В той же час, індивіди, які мали меншу кількість ресурсів, можуть усвідомити цінність своїх активів у контексті виживання.

Реструктуризація соціальних норм

В умовах війни можуть кардинально змінитися соціальні норми, зокрема ставлення до багатства і статків. У зв'язку з загрозою втрати матеріальних

активів та психологічним переживанням війни, індивіди можуть почати переосмислювати ціннісні аспекти повсякденного життя. Традиційні критерії успіху, такі як матеріальні блага або кар'єрний ріст, можуть поступитися місцем новим цінностям – співчуттю, готовності допомагати іншим, відваги та стійкості. Таким чином, самоідентифікація індивіда на шкалі «багатий-бідний» може залежати не лише від суто фінансових можливостей як основного і найбільш суттєвого фактору, як це мало місце не в умовах війни, а й спиратися на наявність чи відсутність соціального капіталу, тобто свого положення в соціальній групі та можливості отримати підтримку у разі необхідності.

Психологічний вплив стресу

Беззаперечно, війна, як кризовий фактор викликає суттєвий психологічний стрес, який може мати тривалі наслідки для економічної ідентичності. Страх втратити матеріальні блага, побоювання за безпеку сім'ї та загальна невизначеність майбутнього, неможливість спрогнозувати подальші кроки та дії можуть викликати почуття безпорадності у індивіда. Такий стан речей може потенційно призвести до зміни життєвих пріоритетів, в контексті, що матеріальні цінності та активи втрачають рівень своєї значущості на тлі більш важливих на даному етапі життя індивіда цінностей, на кшталт особистої безпеки та безпеки своєї сім'ї, здоров'я та соціальних зв'язків. Такі психологічні переживання можуть відчутно вплинути на сприйняття особистістю свого місця в економічному контексті та своєї ролі в суспільстві. В той же час, в ситуації коли індивід тривалий час відчуває ризик втрати якогось матеріального активу, або вже зазнав втрати матеріальних активів, які однак кардинально не погіршили його матеріальний стан, може призвести до помітної зміни економічної ідентичності в сенсі зниження самоідентифікації на шкалі «багатий-бідний».

Адаптація до нових умов

В умовах війни люди часто змушені шукати нові способи заробітку для підтримання власного фінансового становища. Це в свою чергу може включати

адаптацію до нових професій або форм зайнятості, таких як фриланс або волонтерство. Вказаний процес адаптації може призвести до появи нових економічних суб'єктів, які раніше не існували в умовах мирного життя. Індивіди можуть виявити свої підприємницькі здібності, створюючи нові бізнеси на основі актуальних потреб суспільства, хоча в умовах мирного стану не виникало передумов для того, щоб окремих індивід починав розвивати власну справу. Вказані особливості зміни психологічного стану індивіда потенційно можуть сприяти формуванню нових соціальних і економічних ідентичностей, де успіх та, відповідно, економічна ідентичність будуть поставлені у залежність не лише з матеріальним благополуччям, а й здатністю пристосовуватися до умов, що змінюються.

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що перебування індивіда в умовах війни значно впливає на сприйняття власного майнового статусу, змушуючи його переосмислювати своє фінансове становище та соціальне становище, і, відповідно, може спричинити зміну економічної ідентифікації.

Внаслідок нестабільності економічної ситуації індивіди, які раніше асоціювали себе з певною групою, певним положенням на фінансовому щаблі можуть відчувати труднощі та змінювати власне уявлення про матеріальні блага в напрямку пониження стандартів життя або ж, навпаки, під впливом несприятливої ситуації не втратити або змінити свій напрям діяльності, що призведе до збереження власного відчуття позиції на шкалі «бідний-багатий».

Переоцінка цінностей також відбувається через зміну соціальних норм, коли матеріальний успіх може поступитися місцем або щонайменше відчувати вплив наявності чи відсутності соціального капіталу.

Варто зауважити, що зникнення фактору війни не призведе до миттєвого повернення «на старі рейки», а зазначені зміни потенційно можуть мати глибокий вплив на суспільство в цілому, формуючи нові цінності та норми в післявоєнний період.

Список використаних джерел:

Брецько, І. І., Варга, В. С., & Чекан, Н. В. (2022). Психологічні особливості становлення економічної ідентичності в юнаків. *Наука майбутнього*. 2(10), 13-18. DOI: 159.923.2:330.1-053.67(045)

Москаль, Ю. В. (2005). Економічна ідентичність як психологічна категорія. *Вітакультурний млин*. 1, 14-16. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/15078/1/Mlyn_1.pdf

Палагнюк, О. (2022). Ідентичність як сутнісне ядро соціальної солідарності. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*, 2(20), 463-483. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-2\(20\)-463-483](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-2(20)-463-483)

Позняк, С. І. (2023). Проблема дослідження економічної ідентичності: спроба концептуалізації та операціоналізації конструкта. *Психологія та соціальна робота*, 2, 35-41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2023.2.4>

УДК 159.9.072+ 316.34

Османова Жасмін Емінівна

студентка 2 курсу факультету психології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

jasminosmanova2006@gmail.com

ORCID: 0009-0000-2743-1562

КУЛЬТУРНА ТРАВМА ЯК МЕХАНІЗМ ЗМІЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

В умовах повномасштабного вторгнення українці дедалі частіше стикаються із загрозою, пов'язаною із питанням виживання самої нації. Розглянуто структуру національної ідентичності особистості, зміст поняття «культурної травми», а також відношення цього явища до національної ідентичності українців.

***Ключові слова:** національна ідентичність, культурна травма, історична пам'ять, соціальні кризи.*

Поняття «ідентичність» не має однозначного трактування, в залежності від автора та підходу виділяють різні розуміння цього феномену. Тому насамперед варто розглянути теоретико-методологічні засади ідентичності.

З. Фройд першим почав вводити у своїх працях поняття «ідентифікація»: «Кожна окрема людина є складовою частиною багатьох мас, вона з різних сторін пов'язана ідентифікацією і створила свій Я-ідеал за різними зразками. Таким чином, окрема людина – учасниця багатьох масових душ: своєї раси, свого стану, церковної громади, державності тощо – і понад це може піднятися до частинки самостійності і оригінальності» («Group psychology and the analysis

of the ego», 1921). Дана цитата виражає наближеність його уявлень про ідентичність до тих, що склались в сучасності.

Слідом за З. Фройдом представлений психологічний феномен досліджував Е. Еріксон. У розробленій теорії психосоціального розвитку вбачав, що «ідентичність» – явище предетерміноване, і має накопичувальний характер; воно проходить вісім стадій, які пов'язуються із різними життєвими етапами людини (Erikson, 1968). Переходи від однієї стадії до іншої зумовлюються готовністю особистості рухатись в напрямку зросту: кожна із них супроводжується «кризою», як наслідком досягнення певного рівня психологічної зрілості. Здоровий розвиток особистості відбувається в тому випадку, коли психосоціальні кризи успішно долаються, і внаслідок цього «Его» збагачується позитивним компонентом. Згідно із розумінням Е. Еріксона поняття «ідентичність» є автономною особистісною структурою, у її визначенні можемо виділити три компоненти:

- 1) Сприймання себе як «внутрішньо тотожним самим собі»;
- 2) Переконавання в тому, що значущі для індивіда люди бачать та приймають його внутрішню цілісність;
- 3) Узгодженість зовнішнього та внутрішнього планів цієї цілісності.

Цікавим у теорії Е. Еріксона є те, що на відміну від родоначальника психоаналізу, він виокремив ще культурний контекст, і варіацію впливів на людину виходячи із нього. Це не є випадковим, у наш час більшість дослідників розглядають ідентичність як соціальну за своїм походженням; вона є результатом взаємодії особи із середовищем.

Із появою націй ідентичність набуває нової форми вираження – з'являється поняття «національна ідентичність». У наукових працях часто йдеться про диференціацію даної форми із «етнічною ідентичністю», тому варто підкреслити в чому полягає особливість першої. Л. Нагорна стверджує, що ідентифікація з етносом базується на культурних засадах і своїм підґрунтям має біологічне, лінгвістичне та культурно-релігійне, в той час як у

ідентифікації з нацією провідним виступає територіальний компонент, основою є інституційне, політичне та територіальне (Нагорна, 2012).

Відомий британський соціолог Е. Д. Сміт піддав синтезу стандартну західну концепцію нації, де акцент робиться на політико-юридичних засадах приналежності, та незахідну, в якій ключовим є спільне походження та рідна культура (Сміт, 1991). Основними рисами національної ідентичності він виокремив такі як історична територія, з якою спільнота ототожнює себе; спільні міфи та історична пам'ять; спільна культура; єдині юридичні права та обов'язки для співгромадян; спільна економіка. Дослідник наголошує на поєднанні в нації громадянських та територіальних компонентів з одного боку, і етнічних та генеалогічних з іншого. Це зумовлює багатовимірність та гнучкість ідентичності. Національна ідентичність виконує функцію збереження характеру, інтересів та ідей нації, забезпечення громадського порядку і солідарності, зокрема відповідності їх цінностям спільноти; вона є опорою для суверенної держави.

Національна ідентичність українців протягом всієї історії зазнає бурхливих змін, і на цей момент часу, за умов повномасштабного вторгнення, відбувається чимало процесів, що спонукають націю до особливої активності у переосмисленні свого минулого і теперішнього. У ситуаціях загрози ідентичності групи активується спільний механізм сприймання і подальшого трактування того, що відбулось. Як раз Дж. Александер у своїй теорії культурної травми на прикладах низки історичних ситуацій ілюструє подібне явище (Alexander, Eyerman, Giesen, Smelser, & Sztompka, 2004).

Соціальні кризи мають стати культурними кризами, і лише тоді травма виникне на рівні суспільства, адже самі події, взяті як такі, не є травмуючими за своєю внутрішньою природою. Травма набуває повноцінного характеру лише завдяки опосередкованим діям спільноти, зокрема правильній репрезентації подій. Тільки в такому випадку звертається увага до деструктивного чинника і виникає емоційна реакція суспільних груп. Згідно із концепцією автора

культурне конструювання травми починається із заяви груп носіїв, розголосу. Вони мають впевнено та влучно сформулювати уявлення про подію, спираючись при цьому на особливості історичної ситуації, символічні ресурси, цінності та ідеї суспільства. При створенні такого нарративу Дж. Александер найважливішу роль відводить чотирьом репрезентаціям.

1. Має бути представлена природа болю, тобто того, що саме відбулось із певною групою і тим суспільством, частиною якого вона є.

2. Уточнення щодо характеристики групи людей (природи жертви), якій було завдано шкоду.

3. Проведення зв'язку між жертвами та широкою аудиторією, тобто наскільки суспільство має співвідносити себе із постраждалою групою. Аудиторія зможе доєднатись до співпереживання травми, лише якщо подія буде представлена у термінах, що сходяться із її цінностями:

4. Встановлення особи чи групи, що відповідальні за скоєння злочину.

Далі йдеться про репрезентацію травми у сфері засобів масової інформації, науки, а також на політичній арені. Це дозволяє запровадити її, вплинути на якомога більшу аудиторію та активувати всебічні дискусії. Автор наводить приклади, коли масштабні події не ставали культурними травмами. І тут акцент робиться на тому, наскільки важливо вправно репрезентувати та інституціоналізувати уроки травми з метою їх фіксації у свідомості суспільства.

Голодомор, Розстріляне відродження, ряд репресій радянського союзу, а на цей момент воєнні злочини, скоєні в різних регіонах країни – всі ці події набули характеру культурних травм. Співвідносячи описану теорію із сучасними реаліями варто зазначити, що українське суспільство активно займається поширенням та розголосом жорстоких подій, які ставлять під загрозу їхню ідентичність. Найчастіше цей процес відбувається у соціальних мережах. Акцент робиться на тому, щоб охопити ширші кола спільнот, зокрема європейських: для цього події репрезентуються в контексті спільних цінностей,

ідей. Ці ситуації є проблемою не однієї країни, вони значно глобальніші та серйозніші.

Соціальні катаклізми трансформують ідентичність суспільства, впливають на подальший політичний курс та стан держави в цілому. Не абияк важливо знати події минулого та закарбовувати у пам'яті події теперішнього. Історична доля – одна із диференціюючих складових ідентичності націй; вона наділяє почуттям спільної приналежності до хронологічного ланцюга державотворення. Сакральне ставлення українців до своїх історичних подій та культурної спадщини допомагало робити кроки у прискоренні формування національного компоненту. Історична пам'ять є консолідуючим та об'єднуючим чинником суспільства у кризові моменти. Сформований національний історичний наратив, який є результатом осмислення минулого у спільних смислових і ціннісних категоріях із спиранням на коріння, функціонує як каркас національної ідентичності; він укріплює історичне право на визнання винятковості власної ідентичності (Зерній, 2008). Історична пам'ять не є статичним явищем, а тому уніфікація досвіду минулого, постійна трансформація та реконструкція уявлень, переосмислення попередніх орієнтирів і побудова нових – база для підтримки єдності членів спільноти.

Аналіз теорії культурної травми та її впливу на формування історичної пам'яті дозволяє зробити висновок, що для стійкості нації важливою є охорона культурної спадщини і цінностей, закладених попередниками. Репрезентація травмуючих подій сприяє закріпленню в свідомості спільноти явищ, які стали рушійними на певному проміжку розвитку нації. Відповідно і сама національна ідентичність зазнає трансформацій; спираючись на вже наявні цінності, традиції та ідеї, модернізується і підпорядковується переосмисленим зв'язкам у системі «минуле – сучасне – майбутнє».

Політичні орієнтації суспільства залежать від правильного усвідомлення і оцінки своєї історії. Щоб повторювати помилок попередників необхідно змінювати загальні орієнтири відповідно до викликів сучасності, важлива

активна участь співгромадян у репрезентації та консолідації кризових суспільних явищ.

Перспективи подальших досліджень полягають у комплексному дослідженні впливу повномасштабного вторгнення на рівень усвідомлення членів української спільноти, змін у сприйнятті нацією свого місця в історичних зв'язках.

Список використаних джерел:

Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J., & Sztompka, P., (2004). *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press.

Erikson, E. H. (1968). *Identity Youth and Crisis*. W. W. Norton & Company, New York, London.

Freud, S. (1922). *Group psychology and the analysis of the ego*. New York : Boni and Liveright.

Нагорна, Л. П., (2012). *Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Зерній, Ю., (2008). Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності. *Політичний менеджмент*. 5, 104-115. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ПоМе_2008_5_12

УДК 159.9:343.98

Остапенко Анна Дмитрівна
студентка 2-го курсу магістратури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
факультет психології
м. Київ, Україна
annaostapenko@knu.ua
ORCID: 0009-0000-7377-4099

РОЛЬ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА У РОЗВИТКУ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена аналізу діяльності практичного психолога в закладах загальної середньої освіти, спрямовану на формування та розвиток особистості, її ідентичності та соціалізації в колективі. Розглянуто напрями покращення та вдосконалення діяльності практичного психолога для більш успішного розвитку дитини.

Ключові слова: *практичний психолог, ідентичність, особистість, заклад загальної середньої освіти, розвиток.*

Розвиток ідентичності є одним з ключових аспектів формування особистості, її психологічного здоров'я та подальшої соціалізації. Період навчання в закладах загальної середньої освіти є сприятливим для усвідомлення дитиною себе як індивідуальності, формування цінностей, переконань, життєвих орієнтирів та своєї соціальної позиції.

Численні психологи та дослідники писали про проблеми, що пов'язують освіту з проблемами ідентичності або сферами етнічної ідентичності (Banks, 2008), громадянської ідентичності (Youniss & Hart, 2005), релігійної ідентичності (King & Roeser, 2009) та кар'єрної ідентичності (Flum & Blustein,

2000). У своїх роботах півстоліття тому видатний німецький психолог Е. Еріксон стверджував, що основним завданням розвитку підліткового віку є формування яскравої ідентичності (Еріксон, 1968).

Важливу роль у розвитку особистості в закладах загальної середньої освіти грає практичний психолог, який сприяє гармонійному розвитку учня та допомагає йому впоратись з кризами особистого становлення. Потреба у втручанні психолога зростає, коли дитина під час процесу формування власної ідентичності стикається зі складними емоційними і психологічними переживаннями.

Вищезазначена проблема направляє нас до таких завдань практичного психолога, як спостереження за учнями і виявлення дітей, які потребують психологічної допомоги.

Самовизначення – важливий аспект формування ідентичності дитини. Тут роль практичного психолога полягає у тому, щоб допомогти учню з профорієнтацією, усвідомити свої можливості і обмеження, сприяти розвитку самооцінки і навчальних компетенцій.

Психологічна діагностика у цьому напрямку може включати:

1. Діагностику самооцінки (для молодших школярів – це методика «Сходінки» (В. Г. Щур), для підлітків і юнацького віку – «Тест-опитувальник для визначення самоставлення особистості» (В. Столін))
2. Діагностику емоційного стану («Методика дослідження загальної емоційності» (А. Лурія), «Шкала тривожності» (Дж.Тейлор) та ін.)
3. Діагностику когнітивних здібностей («Таблиця Шульте», «Методика дослідження образної пам'яті» та ін).
4. Дослідження соціальних навичок («Дослідження соціальної адаптованості», «Соціометрія» Дж. Морено) (Панок, 2018).

В умовах школи психологічна робота є не лише індивідуальною, але й включає групові форми взаємодії, що дозволяє формувати здорове соціальне середовище, в якому кожна дитина може знайти своє місце та відчувати себе

частиною спільноти. Практичний психолог за допомогою соціометрії може визначити внутрішньо групові взаємодії між дітьми, а також визначити статус та ролі кожного учня в класному колективі, що допоможе з'ясувати, які діти потребують психологічної підтримки чи допомоги у соціалізації. Успішне виявлення і допомога таким дітям сприяє покращенню подальшої соціалізації, а також можливістю для дитини зайняти бажану роль у колективі та відчутти прихильність до важливої соціальної групи (Чудаєва, Шулдик, 2013).

Для покращення розвитку соціальної ідентичності, практичний психолог може запровадити тренінги або заняття, спрямовані на розвиток комунікативних навичок чи конструктивного вирішення конфліктів, емпатії. Корисними вправами у таких заняттях є : «Коло довіри», «Синхронний рух», «Спина до спини», «Броунівський рух», «Рукоштовання», «Вгадай емоцію» (Яценко-Мех, 2023).

Великим ударом по формуванню ідентичності є явище булінгу в закладах загальної середньої освіти. Булінг має глибокий вплив на формування ідентичності особистості, особливо в підлітковому віці, коли діти активно шукають своє місце в соціумі та намагаються самовизначитися. Жертви булінгу стикаються з приниженням, що сприяє зниженню самооцінки, ізоляції і соціальному відчуженню, результатом чого може стати формування негативної ідентичності. В деяких випадках, дитина може прийняти образ «жертви» як частини своєї особистості і вважати себе слабкою чи невартою захисту. Саме тому практичному психологу варто проводити профілактичні та психоедукаційні заходи для попередження впливу такого соціального явища, як булінг, на ідентичність особистості.

Сім'я та інші значимі дорослі здійснюють чи не найбільший вплив на формування ідентичності дитини, тому цей важливий аспект ніяк не можна відкинути при допомозі у гармонійному формуванні особистої ідентичності учня. Є дослідження, що почуття та спосіб мислення вчителів щодо своїх учнів і характер турботливих стосунків, які вони з ними підтримують, мають

важливий вплив на різноманітні змінні розвитку учнів, у тому числі на те, як молоді люди думають і відчують себе (Noddings, 2005). У всебічному мета-аналізі Корнеліус-Уайт продемонстрував помірну кореляцію між позитивними стосунками вчитель-учень і кількома показниками когнітивних і афективних результатів учня, включаючи самооцінку (Cornelius-White, 2010). Вчені з усіх боків вищезазначених дискусій погоджуються, що вчителі можуть також служити прикладом для наслідування, і їхній вплив на учнів є значним. Саме тому практичний психолог має допомагати батькам та вчителям краще зрозуміти емоційні та психологічні потреби дитини, а також сприяти встановленню взаємодії між дорослими та дітьми. У цьому аспекті можуть допомогти спільні сімейні консультації, просвітницькі зустрічі та тренінги для вчителів.

Важливим також було б зазначити, яким чином особистість практичного психолога може вплинути на формування ідентичності дитини в закладі загальної середньої освіти. При належній освіті і професійній підготовці, під час психологічного консультування, практичний психолог може встановлювати з дитиною відносини довіри, підтримки, взаєморозуміння і ненасильницького спілкування. Маючи досвід таких відносин, дитина має шанс переносити такий формат відносин і спілкування до інших людей в своєму оточенні, навчаючи інших ненасильницькому, довірливому спілкуванню і ще більше закріплюючи для себе такий здоровий формат відносин. Якщо практичному психологу вдасться навчити дитину краще розуміти свої емоції і нормалізує прояв і наявність різних емоцій, створить атмосферу прийняття і стабільності своєю особистістю – дитина отримає важливий досвід, на який зможе спиратись, формуючи свою ідентичність здоровим чином.

Отже, розвиток ідентичності є важливим процесом з огляду на все життя людини, і важливим періодом початку формування ідентичності – є час навчання в загальному середньому закладі освіти, яке займає досить великий проміжок життя дитини. Практичний психолог відіграє ключову роль у

створенні сприятливих умов для гармонійного розвитку ідентичності, допомагаючи учням подолати труднощі особистісного самовизначення, самооцінки та соціалізації. Завдяки таким інструментам, як психологічна діагностика, індивідуальні та групові консультації, профілактика булінгу та тренінги з розвитку соціальних навичок, психолог сприяє зміцненню позитивної самооцінки і самоприйняття у дітей. Особливо важливою є робота з сім'єю та вчителями, яка дозволяє створити підтримуюче середовище для учнів і забезпечити їм можливість вільно розвиватися як особистостям.

Список використаних джерел:

Banks, J. A. (2008). Diversity, group identity, and citizenship education in a global age. *Educational Researcher*, 37(3), 129-139. <https://doi.org/10.3102/0013189X0831750>

Cornelius-White, J. (2010). Learner-centered teacher–student relations are effective: A meta-analysis. *Review of Educational Research*, 77(1), 113-143. <https://doi.org/10.3102/003465430298563>

Jones, Susan R., & Abes, Elisa S. (2013). Identity development of college students. Jossey-Bass.

Горленко, В. М., Острова, В. Д., Сосновенко, Н. В., & Ткачук, І. І. (2018). *Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби* (за заг. ред. В. Г. Панка). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.

Чудаєва, Н. В., & Шулдик, Г. О. (2013). Соціометрія як метод дослідження міжособистісних стосунків: Методичні рекомендації для студентів педагогічних вузів. *Умань: ПП Жовтий*.

Яценко-Мех, Ю. М. (2023). Збірник вправ спрямованих на розвиток комунікативних здібностей. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/zbirnik-vprav-spramovanih-na-rozvitok-komunikativnih-zdibnostey-326885.html>

УДК 159.923.2+316.6

Павлова Юлія Дмитрівна
студентка 2 курсу магістратури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
факультет психології
м. Київ, Україна
pavlova.yuliiia.dm@gmail.com
ORCID: 0009-0009-3981-5075

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАТУСУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто роль економічної ідентичності в процесі формування соціально-економічного статусу особистості. Представлено концепцію економічної ідентичності як багатовимірного поняття, що охоплює фінансову самосвідомість, економічні переконання, кар'єрні амбіції, підприємницьку активність та соціально-економічні звички. Проаналізовано вплив економічної ідентичності на кар'єрні вибори, підприємницьку діяльність, фінансову стабільність та загальний рівень добробуту. Зазначено, що чітко сформована економічна ідентичність сприяє досягненню вищого соціально-економічного статусу.

Ключові слова: *економічна ідентичність, соціально-економічний статус, фінансова самосвідомість, підприємницька активність, добробут.*

Економічна ідентичність відіграє важливу роль у визначенні життєвого шляху особистості, її економічної поведінки та соціального статусу. В сучасному світі, де глобалізація, інтеграція національних економік та технологічний прогрес значно впливають на життя людини, важливість розуміння власної економічної ролі тільки зростає. Економічна ідентичність

охоплює уявлення особистості про себе в економічному просторі: як вона відчуває свою економічну роль, який у неї стосунок до матеріальних ресурсів, фінансової відповідальності та професійної діяльності. Ці уявлення впливають не лише на економічну поведінку, але й на вибори професії, підприємницьку активність, загальний рівень добробуту тощо.

Ця стаття присвячена аналізу того, як економічна ідентичність особистості впливає на формування її соціально-економічного статусу. У центрі уваги дослідження – зв'язок між економічними переконаннями людини, її фінансовими звичками, підприємницькою діяльністю та кар'єрними планами. Стаття також розглядає вплив економічної ідентичності на загальний добробут людини та її місце в суспільстві.

Економічна ідентичність – це частина загальної ідентичності особистості, яка відображає її уявлення про своє місце в економічній системі, ставлення до фінансових ресурсів та економічної діяльності. Це багатовимірне поняття, яке включає:

1. Фінансову самосвідомість – уявлення особистості про свою фінансову ситуацію, здатність до управління коштами та рівень фінансової незалежності.

2. Економічні переконання та цінності – переконання щодо економічної справедливості, розподілу ресурсів та ролі грошей у житті. Наприклад, деякі люди бачать гроші лише як засіб досягнення цілей, тоді як інші розглядають їх як ключовий показник успіху.

3. Кар'єрні амбіції – ставлення до праці, професійної діяльності та ролі праці в житті. Економічна ідентичність може впливати на вибір кар'єри, очікування щодо заробітної плати та розуміння успіху.

4. Підприємницьку активність – рівень готовності людини до ризику, інновацій та створення власного бізнесу як шляху до фінансового успіху та соціально-економічного статусу.

5. Соціально-економічні звички – ставлення до заощаджень, інвестицій, боргів та споживчих звичок. Ці аспекти є важливими факторами, які визначають економічну поведінку людини.

Економічна ідентичність формується на основі взаємодії з родиною, освітою, культурними та соціальними інституціями, які допомагають індивіду встановити свої економічні цілі, переконання та роль у суспільстві.

Одним із ключових аспектів економічної ідентичності є її вплив на вибір кар'єрного шляху. Людина, яка ідентифікує себе як фінансово відповідальну або амбітну, може надавати перевагу професіям, які обіцяють високі доходи або можливість самореалізації. Дослідження показують, що люди з чіткою економічною ідентичністю частіше досягають високих посад і задоволення від роботи, оскільки їхні кар'єрні вибори базуються на внутрішній мотивації, відповідно до їхніх переконань про гроші та успіх (Luuskx et al, 2011).

Кар'єрні амбіції, які є частиною економічної ідентичності, формуються під впливом різних факторів: від сімейних цінностей до освітнього рівня та соціального оточення. Людина, яка з дитинства спостерігає за підприємницькою діяльністю батьків, може схилитися до того, щоб розпочати власний бізнес. Водночас ті, хто виховувався в середовищі, де стабільність і безпека були пріоритетом, можуть віддавати перевагу професіям із гарантованою зайнятістю, наприклад, в державному секторі.

Підприємницька активність є важливим показником соціально-економічного статусу, і вона тісно пов'язана з економічною ідентичністю. Люди з чітко визначеною економічною ідентичністю частіше ризикують та наважуються на підприємницьку діяльність, адже вони краще усвідомлюють власні економічні цілі та мають внутрішню мотивацію досягти фінансової незалежності (Fayolle, & Gailly, 2015).

Підприємці часто мають високий рівень економічної самосвідомості, яка дозволяє їм чітко планувати свої дії, управляти ризиками та ставити

довгострокові цілі. Економічна ідентичність тут відіграє роль внутрішнього компаса, який спрямовує їхні рішення у бізнесі, допомагаючи обирати шляхи для досягнення фінансового успіху.

Також варто зазначити, що підприємницька діяльність зазвичай пов'язана з високим рівнем ризику та стресу. Люди з чітко сформованою економічною ідентичністю легше справляються з цими викликами, оскільки мають краще розуміння того, як гроші та фінансові ресурси працюють на них. Таким чином, їхній вибір на користь підприємництва зумовлений не лише зовнішніми факторами (наприклад, ринковими можливостями), але й внутрішньою впевненістю у власних здібностях.

Економічна ідентичність також тісно пов'язана з рівнем добробуту особистості. Людина, яка має позитивне уявлення про свої фінансові можливості та управління ресурсами, як правило, краще справляється з економічними труднощами. За даними дослідження, проведеного фінансовими консультантами у 2019 році, люди з визначеною економічною ідентичністю частіше мають високий рівень заощаджень, що забезпечує їм фінансову стабільність навіть у кризові періоди (Diener et al., 2019).

Крім того, економічна ідентичність впливає на загальний рівень задоволення життям та почуття щастя. Люди, які почуваються фінансово стабільними та компетентними в управлінні своїми ресурсами, демонструють вищий рівень суб'єктивного добробуту. Це підтверджується даними психологічних досліджень, які показують, що фінансова безпека є однією з основних складових почуття безпеки та самореалізації (Ryff, & Keyes, 1995).

Формування соціально-економічного статусу багато в чому залежить від того, як людина сприймає себе у фінансовому плані та які стратегії обирає для досягнення своїх економічних цілей. Соціально-економічний статус, зокрема, визначається рівнем доходів, зайнятістю, освітою та доступом до ресурсів. Економічна ідентичність формує поведінкові моделі, які безпосередньо впливають на ці чинники.

Людина, яка вважає себе фінансово незалежною, частіше бере відповідальність за власні економічні рішення, що підвищує її шанси на досягнення високого соціально-економічного статусу. Водночас люди, які сприймають себе як фінансово залежних або нездатних впливати на своє економічне становище, можуть уникати ризиків, що призводить до обмежених можливостей для економічного зростання.

Таким чином, економічна ідентичність є ключовим фактором у формуванні соціально-економічного статусу особистості. Вона впливає на вибір кар'єри, підприємницьку діяльність та загальний добробут людини, визначаючи її ставлення до фінансової незалежності, професійної реалізації та управління ресурсами. Люди з чітко сформованою економічною ідентичністю мають вищі шанси досягти успіху в економічній діяльності та забезпечити собі стабільний соціально-економічний статус.

Список використаних джерел:

Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2019). Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. *Handbook of Positive Psychology*, 63-73. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195187243.013.0017>

Fayolle, A., & Gailly, B. (2015). The impact of entrepreneurship education on entrepreneurial attitudes and intention: Hysteresis and persistence. *Journal of Small Business Management*, 53(1), 75-93. <https://doi.org/10.1111/jsbm.12065>

Luyckx, K., Schwartz, S., Goossens, L., Beyers, W., & Missotten, L. (2011). Processes of Personal Identity Formation and Evaluation. *Handbook of Identity Theory and Research*. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_4

Ryff, C. D., & Keyes, C. L. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719-727. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.4.719>

УДК 378.016.042:159]:355.01(470:477)

Павлюк Оксана Дмитрівна

доктор філософії (PhD),

асистент кафедри соціальної психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

2826310po@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1066-1235

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У статті описано актуальність дослідження професійної ідентичності студентів-психологів під час війни. Виокремлено етапи формування професійної ідентичності майбутніх психологів. Описано компоненти та охарактеризовано професійну компетентність, як вагому складову частину професійної ідентичності.

***Ключові слова:** професійна ідентичність, студенти-психологи, розвиток, професійна роль, становлення.*

Актуальність зазначеної теми зумовлена безпрецедентними викликами в період сучасності, які постають перед суспільством та наукою в контексті військових конфліктів. Війна впливає на психоемоційний стан населення, створюючи нові проблеми для систем психологічної допомоги та підтримки, як наслідок – зростає потреба у професійній підготовці психологів, здатних ефективно працювати з травмою, посттравматичним стресовим розладом, психосоціальною реабілітацією та відновленням. Майбутні психологи, які проходять навчання в таких умовах, стикаються не лише з академічними викликами, але й із забезпеченням формування власної професійної

ідентичності в середовищі, де розвиток особистості супроводжується суспільними травмами. Це включає не лише оволодіння знаннями та навичками, але й усвідомлення своєї ролі як психолога у воєнний час. Війна викликає етичні дилеми, значно підвищує фізичне та емоційне навантаження, що призводить до ризику професійного вигорання, а це зумовлює формування професійної ідентичності як більш складного та багаторівневого процесу.

В умовах війни, коли суспільство очікує від психологів ефективної та емоційно стійкої допомоги, вкрай необхідно дослідити, як майбутні фахівці формують своє професійне "Я". Тому, важливою складовою є особисте усвідомлення студентами професійної місії, етичних цінностей, а також здатність працювати в екстремальних умовах. Забезпечення навчально-професійної бази, зворотного зв'язку та підтримки з боку викладачів допоможе майбутнім психологам не лише надавати в майбутньому якісну допомогу населенню, але й зберегти особистісну стійкість в умовах війни та післявоєнний час.

Проблематика професійної ідентичності розкривається в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: Я. Андрушко, Н. Гаврилюк, М. Дубінки, О. Макарова, І. Остапенко, О. Радзімовської, О. Соснюка, М. Томлінсона, М. Шермана, Л. Шнейдера, Ф. Треде, Р. Макліна, Д. Бріджеса та ін., але дана тематика продовжує бути актуальною, особливо в умовах військового стану в Україні.

Я. Андрушко зазначає, що у процесі фахової підготовки професійна ідентичність виступає предметом становлення, а отже, й складовою концепції процесу підготовки особистості у закладах освіти. У цей період засвоюються не лише знання, формуються уміння й навички, а й здійснюється професіогенез, що передбачає формування професійної ідентичності (Андрушко, 2013, с. 222).

Дослідниця М. Дубінка також зауважує, що формування професійної ідентичності відбувається під впливом комплексу зовнішніх та внутрішніх чинників, де особливе місце посідає етап навчання у ЗВО, що включає в себе як

процес засвоєння знань, умінь, навичок, так і розвиток професійно значущих рис особистості майбутнього фахівця, які сприяють успішній його реалізації в обраній спеціальності (Дубінка, 2022, с. 120).

Бачення, розуміння й власне прийняття вказаних чинників, як зазначає М. Томлінсон, є одним із аспектів розуміння того, як формується ідентичність, наголошуючи на тому, що навчання в університеті розуміється як час, протягом якого відбувається своєрідна «професійна розвідка та роздуми над собою», формується ідентичність, в тому числі професійна (Tomlinson, 2010, p. 81).

За твердженнями Ф. Треде, Р. Макліна та Д. Бріджеса професійна ідентичність студентів – це сприйняття себе, розуміння своїх переживань, ставлень та дій, пов'язаних з навчанням та здобуттям професії, на основі чого особистість починає сприймати себе вже як майбутнього професіонала (Trede, Macklin, & Bridges, 2012).

О. Макаров звертає увагу, що професійна ідентичність базується на суб'єктивному відчутті причетності до професійної спільноти та розглядає її на таких рівнях: когнітивний (усвідомлення належності до певної категорії та відповідність певним критеріям), мотиваційний (визнання необхідності бути належним до цієї професійної групи), поведінковий (виконання цієї соціальної ролі) та афективний (суб'єктивне відчуття задоволеності від цієї належності, рівень бажаності для себе). Структура професійної ідентичності розбудовується залежно від сформованості ціннісних орієнтацій особистості, образу «Я» в професії (Макаров, 2019, с. 80-81).

Відповідно, ми можемо виокремити наступні етапи формування професійної ідентичності майбутніх психологів в період сучасності.

Зазначимо, що процес розвитку та становлення професійної ідентичності є тривалим і багатоступеневим і розпочинається на етапі *професійного вибору* в підлітковому та ранньому юнацькому віці, коли особа починає замислюватись про свою майбутню професію. На даному етапі формуються інтереси та уявлення про професію, відбувається збір та накопичення інформації, що

супроводжується зовнішніми факторами (на мікро, макро- та мега-рівнях), усвідомлюється важливість професійної спрямованості.

Наступний етап продовжується *навчанням* та ознайомленням з професією психолога, формує уявлення про професію та про себе в ній. На даному етапі студенти-психологи здобувають перший практичний досвід, проходить адаптація до професійної ролі за обраною спеціальністю, починає формуватися професійний стиль. Також, важливо виокремити процес професійної *адаптації*, під час якого відбувається зіткнення очікувань особи з реальною професійною діяльністю. Професійна адаптація у майбутніх психологів проходить в комплексі навчання і виробничої практики протягом всього навчального процесу. Важливо зауважити, що студенти на третьому та четвертому роках навчання мають досвід практичної діяльності та волонтерства. На етапі адаптації на фоні військових дій студенти психологи можуть відчувати вплив негативних наслідків війни та професійного стресу через невідповідність очікувань і реальних умов роботи, що супроводжується невпевненістю у навчанні та професійній діяльності. При цьому, важливою є роль професійного оцінювання викладачів їх підтримка, та оцінка власної діяльності, що призводить до *усвідомлення своєї ролі* у професійному середовищі та суспільстві. Як наслідок, це призводить до етапу професійної самореалізації, що характеризується професійними досягненнями, здобуттям досвіду, розвитком професійної компетентності та інтеграцією індивідуальних підходів у діяльність.

Н. Гаврилюк зазначила, що існують різні визначення поняття «професійна ідентичність». Деякі вчені розглядають її через досягнення професійного самовизначення, інші – через професійний розвиток, психологи розглядають визначення у контексті професійної самосвідомості. Як психологічна категорія професійна ідентичність полягає у ставленні людини до конкретної професії. Але різні підходи не заперечують, а доповнюють визначення. Більшість дослідників намагаються визначити професійну ідентичність через

усвідомлення себе як фахівця та через оцінку професійного оточення, в якому особистість здійснює, аналізує та прогнозує власну професійну діяльність (Гаврилюк, 2020, с. 23).

В контексті вище зазначеного важливо описати складові професійної ідентичності, що дозволяє зрозуміти, як вони впливають на формування професійного самовизначення. *Особистісний* компонент є основою у процесі формування соціальної ідентичності, він включає особистісні риси характеру, індивідуальні особливості у професійному стилі поведінці та інтеграцію особистісних та професійних якостей. *Ціннісно-мотиваційний компонент* містить особисті переконання, мотивацію та цінності, а це зумовлює ставлення до професії. Професійна ідентичність значною мірою залежить від того, наскільки діяльність відповідає внутрішнім потребам і очікуванням, що зумовлює мотивацію до професійної діяльності та формує професійні цінності. *Емоційний компонент* відіграє важливу роль у розвитку та становленні професійної ідентичності в період трансформацій, особливо під час війни. У студентів-психологів спостерігається почуття гордості за професію, емоційна задоволеність від навчання, волонтерства та роботи. Це зумовлює розвиток *соціального* компоненту, враховуючи те, що його формування супроводжується соціальною взаємодією та забезпечує зв'язок з колегами та професійною спільнотою і підтримкою від них, а це зумовлює усвідомлення та прийняття професійної ролі в суспільстві. Наступний компонент – *когнітивний*, він включає комплекс професійних знань, професійну компетентність та здатність розуміти власну професійну роль. *Рефлексивний* компонент відіграє вагомую роль у розвитку професійної ідентичності, завдяки адаптивності та саморефлексії відбувається самооцінка професійної компетентності.

Розвиток та становлення професійної ідентичності складається з відповідних чинників, серед них професійна компетентність, що є базовим компонентом. Як зазначає О. Соснюк основними напрямками психологічної допомоги для розвитку професійної компетентності майбутніх психологів

мають стати: опанування способів та технологій прийняття кар'єрних рішень, створення умов для професійної адаптації та розвитку позитивного сприймання себе як професіонала (Соснюк, 2022, с. 76).

Також зауважимо, що професійна компетентність включає не лише володіння теоретичними знаннями та практичними навичками, а й вміння впроваджувати їх у професійну діяльність. Тому, для майбутніх психологів важливо розвивати навички критичного мислення, емоційного інтелекту та етичної та соціальної відповідальності, що дозволить засвоїти методи професійної діагностики, терапевтичних технік, розвинути м'які (soft skills) та тверді навички (hard skills), які стають основою для успішного виконання психологічних завдань.

В контексті нашого аналізу важливо зауважити, що в період військових дій студенти-психологи уже під час навчання та практики розуміють важливість усвідомлення та розвитку себе як фахівця, що пов'язується з особистісним самовизначенням у межах конкретної професії. Це забезпечує глибоке розуміння своєї ролі в професійному контексті, а також чітке бачення власної професійної компетентності, здібностей, інтересів та мотивів. Майбутні психологи починають відчувати себе частиною професійної спільноти, що зумовлює розвиток професійної ролі і відповідальності. Даний аспект включає розуміння, що професія є не лише джерелом доходу, але й важливою частиною особистісної ідентичності.

Список використаних джерел:

Андрушко, Я. (2013). Психологічні особливості формування професійної ідентичності у процесі професіоналізації особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2013_1_25.

Гаврилюк, Н. (2020). Генезис психолого-педагогічного поняття «професійна ідентичність». *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія*

«Педагогіка і психологія».– Режим доступу:

<https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=26450.pdf>

Дубінка, М. (2022). Дослідження питання професійної ідентичності як детермінанти процесу професійного самовизначення у працях зарубіжних вчених. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 206, 113-121. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-206-113-121>

Макарова, О. (2019). Професійна ідентичність: структура та особливості. *Теорія і практика сучасної психології*, 3 (Т. 1), 77-82. – Режим доступу: http://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2019/part_1/16.pdf

Соснюк, О. (2022). Актуальні проблеми формування професійної ідентичності майбутніх психологів. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали круглого столу 20 жовтня 2022 року*, 71-77. – Режим доступу: https://fb119580-ec2e-486e-9f42-f5558b7bc0ac.filesusr.com/ugd/7c05ac_3d0e5e81027144c6bc5ff40902a33cf8.pdf

Tomlinson, M. (2010). Investing in the self: Structure, agency and identity in graduates' employability. *Education, Knowledge and Economy*, 4(2), 73-88.

Trede F., Macklin R., & Bridges D. (2012). Professional identity development: A review of the Higher Education literature. *Studies in Higher Education*, 37(3), 365-384.

УДК 159.9

Рогаль Ніна Іванівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

RogalNina@uker.net

ORCID: 0000-0002-6937-7485

Синельников Роман Юрійович

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

romansynelnikov@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1634-7458

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Розглядається проблема громадянської ідентичності. Представлено теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми ідентичності та громадянської ідентичності. Розглянуто особливості громадянської ідентичності, її активізації, формування та значення для українського суспільства у контексті державотворення.

Ключові слова: *ідентичність, громадянська ідентичність, особистість, компоненти громадянської ідентичності, формування громадянської ідентичності.*

Проблема громадянської ідентичності в останні роки викликає все більшу зацікавленість серед науковців. Це зумовлено воєнними, соціальними, політичними, культурними змінами, що відбуваються на глобальному рівні та в середині держави. Міграційні рухи, глобалізаційні процеси, розвиток інформаційних технологій, посилення міжкультурної взаємодії зумовлює трансформацію сприйняття національної та громадянської ідентичності. Загрози суверенітету, політичні кризи стимулюють пошук шляхів зміцнення національної єдності, формування спільних цінностей тощо. У цьому контексті дослідження громадянської ідентичності та особливостей її формування і активізації набувають особливої актуальності і важливості.

Аналіз проблеми ідентичності, громадянської ідентичності, її компонентів, громадянської спрямованості особистості, громадянської компетентності, формування і розвитку ідентичності, досліджувалися багатьма вченими, такими як М. Актаєва, І. Бех, О. Блінов, М. Боришевський, В. Васютинський, І. Вільчинська, Н. Водолажська, Ю. Габермас, О. Голоденко, І. Жадан, П. Ігнатенко, Т. Клищенко, Л. Мицик, Л. Омельченко, І. Петровська, Н. Рогаль, І. Сегеда, Р. Синельников, Г. Стасюк, Н. Хазратова, К. Чорна, О. Шевченко, Ю. Шинкаренко, Т. Яблонська та ін.

Ідентичність – це продукт самоідентифікації, який полягає у розумінні наявності особистісних, унікальних якостей особистості, що відрізняють її від інших, а також, визначають її поведінкові прояви (Huntington, 2005). Вона розглядається як механізм та результат соціалізації та індивідуалізації особистості, тому розділяється на соціальну і особистісну (Рахманов, 2017). Одним із видів соціальної ідентичності є громадянська ідентичність, що залежить від цінностей та важливості для особистості соціальної спільноти.

Д. Харт, К. Річардсон і Б. Вілкенфельд (Hart, Richardson, & Wilkenfeld, 2011) зазначають, що громадянська ідентичність має важливе значення саме у кризовий період, оскільки сприяє об'єднанню, колективній резильєнтності та спільності. Вона об'єднує членів групи через відчуття приналежності до однієї

держави, формування «ми» на протипагу іншим релевантним групам «вони» («інші»).

Громадянська ідентичність має складну структуру та чинники на яких вона базується, це: цивілізаційний розвиток, уявлення і знання про культурні здобутки, досягнення історичної спільності тощо (Ігнатенко, 1997; Ївженко, 2017).

Л. Кнефелкамп (Knefelkamp, 2008) виділяє чотири основні характеристики, які пояснюють її сутнісні особливості: вона не може формуватися в ізолюваному середовищі, а виключно в ході взаємодії з іншими громадянами та участі у різних соціальних, політичних, економічних структурах; тісно пов'язана із інтелектуальним та етико-моральним розвитком особистості; передбачає активну рефлексію, участь в обговореннях щодо найкращого вектору розвитку держави і суспільства; потребує здатності до критичного мислення, до емпатії, спонукаючи громадянина ідентифікувати себе з іншими громадянами, що можуть мати відмінності.

На думку як вітчизняних, так і зарубіжних науковців важливе значення має приділятися питанням розвитку і формування громадянської ідентичності, особливо у період підліткового віку, студентства тощо (Т. Бевз, О. Макарова, Дж. Маклеод, І. Петровська, Л. Удовиченко та ін.).

Зокрема, Дж. Маклеод розглядав проблему активного громадянства і громадянської позиції як важливу складову морального розвитку підлітків і молоді та зазначав, що це непрямий результат когнітивних навичок та контекстуалізованих знань, які підліток набуває під час використання засобів масової інформації, міжособистісного спілкування, участі у волонтерській діяльності, діяльності школи та громади (McLeod, 2000).

Л. Удовиченко (Udovychenko, 2022) зазначає про важливість тверджень закладених Є. Пасічником, які стосуються концепції формування громадянської ідентичності через національне виховання у школах. Зокрема, автор вважає, що навчання потрібно спрямовувати орієнтуючись на пошук культурно-

національних цінностей, для розширення розуміння історичних подій та сьогодення держави і суспільства, через пошук у літературних творах найважливішого і найцікавішого для сучасного школяра. Це буде стимулювати розкриття самоідентифікації зі своєю державою, нацією та значення свідомих і активних громадян тощо (Udovychenko, 2022, с. 21–22).

О. Макарова (2020) вважає, що для формування громадянської ідентичності має бути соціальна довіра, що полягає у дотриманні кожним громадянином етичних та раціональних правил. Воно здійснюється у процесі безперервного системного навчання (дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, аспірантура, докторантура), через завдання, які здобувач вирішує на кожному етапі освіти, кожен із яких готує його до формування громадянської ідентичності особистості на наступному рівні, забезпечуючи послідовність та безперервність. Тому, перші аспекти формування громадянської ідентичності починаються ще у початковій школі де закладаються основні норми та моральні цінності особистості (Макарова, 2020, с. 154–155).

І. Петровська (2021) наголошує на динамічності процесу формування громадянської ідентичності та вважає, що він має стадійний характер, адже складається із послідовних етапів на кожному із яких громадянська ідентичність зазнає якісних змін, формується як усвідомлення індивідом своєї ролі, місця, позиції в системі взаємодії з іншими громадянами та державою (Petrovska, 2021, с. 176).

Таким чином, можна зробити висновок, що громадянська ідентичність це одна із важливих потреб особистості, що виражається у прагненні належати до групи та проявляється у активних діях і готовності виконувати громадянські обов'язки пов'язані із цією приналежністю: активна участь у житті держави, прийнятті рішень, волевиявлення в межах виборів, зорієнтованість на свої права, свободи тощо.

Громадянська ідентичність є важливим елементом становлення особистості та від її сформованості багато в чому залежить майбутнє держави. Оскільки, втрата громадянської ідентичності буде сприяти відсутності цілісності, стабільності та навіть може створювати загрозу національній безпеці.

Список використаних джерел:

Hart, D., Richardson, C., & Wilkenfeld, B. (2011). Civic identity. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 771-787). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_32

Huntington, S. P. (2005). *Who are we? The Challenges to America's National Identity*. Simon & Schuster; Korean edition.

Knefelkamp, L. L. (2008). Civic Identity: Locating Self in Community. *Diversity & Democracy: Civic Learning for Shared Futures*, 11, 2, 1-3.

McLeod, J. M. (2000). Media and Civic Socialization of Youth. *Journal of Adolescent Health*, 27(2), 45–51.

Petrovska, I. (2021). Psychological model of civic identity formation. *Journal of Education Culture and Society*, 2, 167–178.

Rohal N. I., Synelnykov R. Yu., Sehedra I. O. (2021). Language factors of civic identity formation. *Ukrainian Psychological Journal*, 1(15), 165–179.

Udovychenko, L. (2022). Formation of civic identity of students based on methodical heritage of yevhen pasichnyk. *Порівняльно-педагогічні студії*, 1(43), 13–23. <https://doi.org/10.31499/2306-5532.1.2022.258282>

Ігнатенко, П. Р., Поплужний, В. А., Косарева, Н. І., Крицька, Л. В. (1997). *Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навчально-методичний посібник*. Київ : Либідь.

Ївженко, Ю. В. (2017). *Формування у студентської молоді почуття громадянської ідентичності в молодіжних громадських організаціях*. (Дис. канд. пед. наук). Київ.

Рахманов, О. А. (2017). *Соціалізація та ідентифікація особистості у суспільстві: навчально-методичний комплекс*. Київ : КНЕУ.

Синельников, Р. Ю. (2018). Психологічні умови активізації ресурсів формування громадянської ідентичності. *Український психологічний журнал*, 4(10), 132–142.

УДК 316.2 + 316.6

Соснюк Євгеній Олегович

аспірант,

відділ соціальної психології,

Інститут соціології НАН України,

м. Київ, Україна

yev.sosniuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7161-5833

ДИНАМІКА ЗМІН У СТАВЛЕННІ ДО ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Розглядаються актуальні зміни у ставленні населення України до державної мови. Визначається місце даного ідентитету у структурі політичної ідентичності. Виокремлено перспективи подальших досліджень, які полягають у визначенні впливу динаміки змін у ставленні до державної мови на політичну ідентичність громадян України.

Ключові слова: *ставлення до державної мови, політична ідентичність, ідентитети, динаміка змін.*

Ставлення громадян України до державної мови традиційно знаходиться у центрі уваги науковців. Насамперед, через постійну політизацію цього питання, особливо в період виборчих кампаній. В електоральному контексті тривалий час велися публічні і надмірно палкі дискусії про розкол населення стосовно ставлення до державної мови, поляризацію думок стосовно змін та норм мовного законодавства та існуючих практик їх імплементації, відмінностей у ставленні до мови між представниками окремих регіонів, соціальних груп і симпатиків певних політичних сил. При цьому, загальні

тренди у ставленні до української мови залишалися досить стійкими, а зміни були занадто повільними.

Ситуація істотно змінилась після повномасштабного вторгнення армії країни-агресора. Ставлення до державної мови стало більш позитивним, а думки населення більш консолідованими та однотайними.

Дані соціологічних досліджень свідчать про те, що у 2024 році українську мову рідною вважають 78 % опитаних українців, хоча ще у 2006 році таких було трохи більш ніж половина – 52 % (Ідентичність громадян України: тенденції змін, 2024).

При цьому рідною російську мову назвали лише 6 %, хоча у 2006-му таких був 31 %. Примітно, що кількість тих, хто рідними вважає обидві мови, майже не змінилася – 13,1 % у 2024 році проти 15,6 % у 2006-му (табл.1).

Таблиця 1

Відповіді респондентів на питання «Яка мова для Вас є рідною?» (%)

	Травень 2006	Грудень 2013	Грудень 2015	Березень 2017	Травень 2023	Червень 2024
Українська	52,0	48,3	59,9	67,7	77,8	78,4
Російська	30,7	26,2	15,1	13,8	5,2	6,4
І українська, і російська однаковою мірою	15,6	23,2	22,1	17,4	15,7	13,1
Інша мова	1,1	2,0	2,1	0,7	0,8	1,0
Важко відповісти	0,5	0,3	0,7	0,4	0,5	1,2

Також 69,5 % респондентів вважають, що опанували українську на вільному рівні, 27 % – що їхнього рівня достатньо тільки для побутового спілкування, 2 % розуміють погано, а 0,5 % взагалі не знають. Істотно змінилась кількість тих, хто вдома розмовляє тільки українською – зросла з 46% до 70,5 %. А от кількість тих, хто спілкується в побуті тільки російською мовою суттєво знизилася – з 38 % у 2006 році до 11 % у 2024-му.

Варто відзначити, що 75,5 % респондентів вважають, що більш престижно розмовляти українською серед колег та друзів. А 16 % вважає, що мова не має значення. Значно виросла частка тих, хто зараховує себе до української культурної традиції. Якщо у 2006 році таких було 56 %, то у 2024 році їх 76 %. Також з 7 % до 14 % зросла частка тих, хто зараховує себе до загальноєвропейської культурної традиції. Відповідно, знизилась кількість тих, хто ідентифікує себе з російською (з 11 % до 0,5 %) та радянською (з 16 % до 4 %) культурною традицією (табл.2).

Таблиця 2

Відповіді респондентів на питання

«До якої культурної традиції Ви себе насамперед відносите? (%)»

	Травень 2006	Жовтень 2008	Грудень 2013	Березень 2015	Грудень 2015	Грудень 2017	Червень 2021	Травень 2023	Червень 2024
Загально-європейська	6,6	4,2	7,5	10,0	7,1	13,1	9,8	10,3	14,4
Радянська	16,4	17,3	12,5	13,8	10,3	9,9	9,8	3,6	3,8
Українська	56,3	58,1	67,7	65,5	70,0	68,9	72,9	80,8	76,2
Російська	11,3	15,5	6,2	4,2	3,2	2,0	3,3	0,5	0,5
Інша	1,5	1,4	1,7	2,2	1,7	0,9	0,8	1,7	1,4
Важко відповісти	7,9	3,5	4,4	4,2	7,7	5,1	3,4	3,1	3,7

Цікаво, що зниження ідентифікації з радянськими культурними традиціями здебільше відбулось серед україномовних громадян – з 9 % до 1 %. А от російськомовні українці ідентифікують себе з радянською культурною традицією майже так само, як і у 2006-му (23,5 % тоді та 22 % у 2024 році).

Однак за даними дослідження, проведеного соціологами на замовлення Громадянської мережі «Опора», соціальна дистанція між україномовними та російськомовними групами незначна, і вони готові взаємодіяти.

Щоправда, «українськомовні громадяни дещо більш дистанційовані щодо російськомовних, а російськомовні досить скептично ставляться до того, щоб заводити дружбу з тими, хто розмовляє переважно українською. Неприязнь також не надто виражена, однак українськомовні дещо гірше оцінюють російськомовних, ніж навпаки. Українськомовні більш схильні вважати російськомовних такими, що не заслуговують на довіру, і зазначати, що вони їм не подобаються. Російськомовні найбільш схильні вважати українськомовних байдужими. Жорстокість не притаманна обом групам, однак українськомовні дещо частіше вороже ставляться до російськомовних. Обидві групи погоджуються, що отримують задоволення від того, що представника іншої групи ставлять на місце» («(РО)З'ЄДНАНІ: ПОЛЯРИЗАЦІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ», 2024).

З нашої токи зору, розглянуті вище особливості динаміки змін у ставленні до державної мови тісно можуть слугувати індикатором трансформації не тільки національної та громадянської ідентичності, але й політичної ідентичності громадян України. Так, нами була розроблена модель політичної ідентичності, яка може бути адаптованою до умов, в яких відбувається формування політичної ідентичності в Україні. Розробку власної концептуальної моделі політичної ідентичності ми здійснювали на основі проведеного аналізу (Соснюк, 2021) та ідей, закладених в моделі американського дослідника Р. Сміта (Smith, 2004).

В нашій моделі (Рис.1), структура політичної ідентичності визначається на макро-, мезо- та мікрорівнях (Соснюк, 2023).

На макрорівні в структурі політичної ідентичності ми виокремлюємо: політичні ідентитети, економічні ідентитети, ціннісно-конститутивні ідентитети.

На мезорівні політичні ідентитети представлені геополітичними та внутрішньополітичними ідентитетами; економічні – державно-регулятивними та ринково-орієнтованими ідентитетами; ціннісно-конститутивні – ціннісно-

етнічними, ціннісно-культурними, ціннісно-конфесійними та ціннісно-історичними ідентитетами.

На мікрорівні ідентитети політичної ідентичності можуть розглядатись як емпіричні індикатори прояву ідентитетів більш високих рівнів в атитюдах, оцінках, уявленнях громадян.

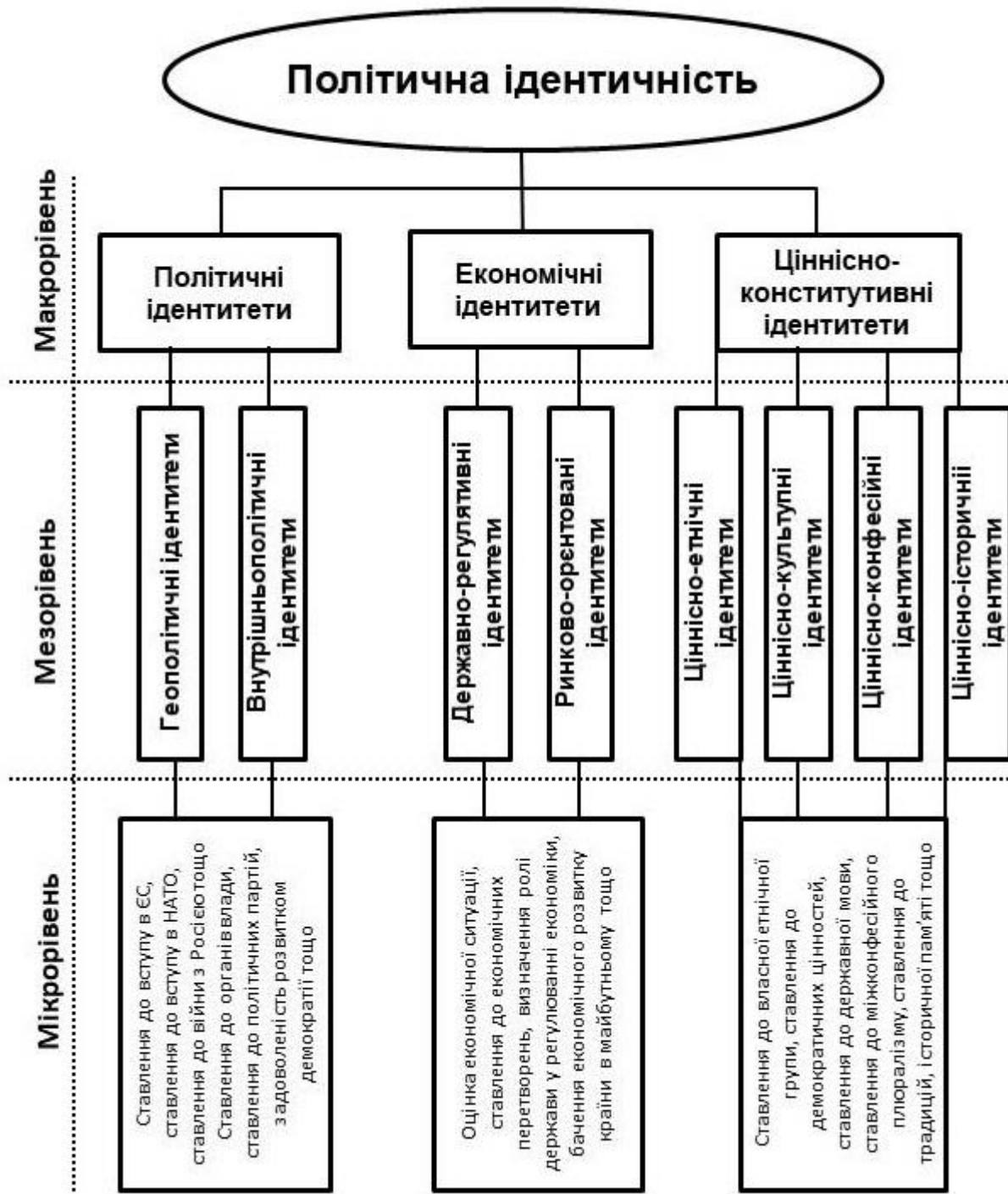

Рис.1. Концептуальна модель структури політичної ідентичності.

У цій моделі ставлення до мови є одним з ідентитетів на мікрорівні, входить до ціннісно-культурних ідентитетів на мезорівні та ціннісно-конститутивних ідентитетів на макрорівні.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні впливу динаміки змін у ставленні до державної мови на політичну ідентичність громадян України.

Список використаних джерел:

Smith, R. M. (2004). Identities, interests and the future of political science. *Perspectives on Politics*. 2 (02), 301-312. DOI: 10.1017/S1537592704040174. S2CID 144844167.

Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.). Разумков центр. – Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r> (дата звернення: 10.10.2024).

(РО)З'ЄДНАНІ: ПОЛЯРИЗАЦІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ. Результати дослідження Громадянської мережі ОПОРА та Київської школи економіки, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології. ВЕРЕСЕНЬ 2024. – Режим доступу: <https://www.opora.ua.org/viyna/roz-yednani-polyarizaciya-v-ukrayinskomu-suspilstvi-25505> (дата звернення: 10.10.2024).

Соснюк, Є. О. (2021). Аналіз сучасних підходів до вивчення політичної ідентичності в зарубіжній соціології. *Габітус*. 27, 17-21. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.27.2>

Соснюк, Є. О. (2023). Концептуальна модель політичної ідентичності: структура, рівні та ідентитети. *Габітус*. 51, 35-39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.5>

УДК 159.923.2

Соснюк Олег Петрович

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

oleh.sosniuk@knu.ua

ORCID: 0000-0002-7558-8879

Остапенко Ірина Віталіївна

кандидат психологічних наук,
завідувач лабораторії психології політичної поведінки молоді,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

ostapenko.iryna.vit@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6710-5964

КУЛЬТУРНІ КОДИ ЯК МАРКЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: МОЖЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Стаття присвячена розгляду культурних кодів як маркерів національної ідентичності. Розглянуто поняття культурний код в межах семіотичних теорій, визначено типи культурних кодів та виокремлено їх складові. Актуалізацію культурних кодів нації в освітньому просторі авторами пропонується здійснювати в опосередкований спосіб з використанням методів проєктно-орієнтованого навчання, сучасних інтерактивних методів (веб-квест), методів візуальної семантики.

Ключові слова: *культурні коди нації, національна ідентичність, типи культурних кодів, проєктно-орієнтоване навчання, інтерактивні методи (веб квест), методи візуальної семантики.*

Одним з важливих напрямів сучасних досліджень є вивчення культурних кодів, які привертають увагу представників різних галузей гуманітарного знання. Завдяки цьому дослідження культурних кодів мають яскраво виражений міждисциплінарний характер. Саме тому, культурні коди розглядаються науковцями у різних контекстах як: компоненти історичної пам'яті (Бойко, 2012; Горностай, 2023; Halbwachs, 1980), культурно-символічні елементи масової та міжособової комунікації (Соснюк, 2011), засоби відображення сенсів у лінгвокультурному просторі (Галинська, 2012), ціннісний регулятор споживчої поведінки (Кліменкова, 2013), маркери національної ідентичності (Leeds-Hurwitz, 1993; Соснюк, & Остапенко, 2017). Останній нас цікавить найбільше. Адже в умовах воєнного часу питання національної ідентифікації виходять на перший план.

Варто відзначити, що розробка поняття культурного коду в науці здійснюється досить тривалий час. Найбільший внесок було зроблено структуралістами і семіотиками (Р. Барт, У. Еко, Ю. Лотман, Р. Якобсон). Якщо спробувати узагальнити їх точки зору, то культурні коди можна визначити як сенси та символи, які створюють представники певних соціальних груп. Вони допомагають їм ідентифікувати один одного, ефективно комунікувати один з одним, передавати спільний досвід один одному. При цьому культурні коди – це не тільки різні символи та знаки, які використовуються у текстах і вербальній комунікації, але й система образів, яка належить до певної культурної сфери, або ж артефакти культури, що виступають у знаковій функції (Barthes, 1994; Leeds-Hurwitz, 1993). Розширена інтерпретація культурних кодів у працях семіотиків є цілком зрозумілою для представників цього напрямку, адже для них будь-яка інформація, що транслюється нами назовні, передається

або сприймається у взаємодії з іншими, є текстом у широкому розумінні цього слова, куди входять візуальні образи (Соснюк, 2011; Соснюк, 2019), невербальні прояви (жести, міміка, пантоміміка), паралінгвістичні та екстралінгвістичні особливості вокалізації (Коваленко & Корнєв, 2006), а також аудіальні образи з притаманною їм фонетичною мотивованістю. Зазначені особливості знайшли своє відображення у комунікаційних моделях семіотиків, в яких вони намагаються пояснити специфіку використання культурних кодів у процесі соціальної взаємодії (Рис.1).

Рис. 1. Семіотичні комунікаційні моделі.

Для нашого розгляду найбільш цікавою є модель У. Еко, який виокремлював первинні коди (універсальні, зрозумілі для всіх без необхідності отримання додаткової інформації) і вторинні коди (зрозумілі лише для представників певних соціальних груп, передбачають наявність у них специфічних знань) (Еко, 1979).

Для представників однієї нації культурні коди первинні (в термінології У. Еко), для представників інших націй вони вторинні (щоб їх декодувати, необхідно зануритись в культурне середовище інших націй, пізнати і зрозуміти його).

Втім про розподіл на первинні та вторинні культурні коди можна говорити і в межах однієї нації. І є чимало регіональних особливостей національної ідентичності українців, що відрізняють їх один від одного (Остапенко, 2023).

Розглянуті вище аспекти дозволяють зробити декілька попередніх висновків. Первинні та вторинні культурні коди існують, а представники певної нації відрізняються за ступенем чутливості до сприймання культурних кодів. Трансляція культурних кодів нації може відбуватись за допомогою знаків (текстів, візуальних та аудіальних образів тощо).

Таким чином, культурні коди нації – це елементи простору культури, що виступають у якості маркеру ідентичності як окремої особистості у вузькому сенсі, так і всієї нації у більш широкому значенні.

При цьому, культурні коди завжди передбачають трансляцію культури, мови, історії, менталітету певної нації вербальними / невербальними та будь-якими іншими засобами. Фактично, культурні коди нації – це закодована у певній формі інформація, що дозволяє ідентифікувати культуру (відмінну від інших націй), а її носіїв як представників певної нації.

Значною мірою знання культурних кодів нації відкриває шлях до розуміння певного типу культури, бо вони містять унікальні культурні особливості, які дісталися тому чи іншому народу від предків.

Водночас, культурні коди визначають набір образів, які пов'язані з комплексом стереотипів, поширених у масовій свідомості. Переважна більшість з них не усвідомлюється (Leeds-Hurwitz, 1993). Тому, коди нації є відображенням змісту культурного несвідомого. Доволі часто зазначені особливості так і не стають предметом рефлексії, перебувають у латентній

формі і можуть не усвідомлюватися, але виявляються у поведінці та вчинках представників тієї чи іншої нації.

На роль первинних кодів можуть претендувати насамперед універсальні культурні коди нації. На актуальний момент виокремлюють більше десяти видів. Серед них особливу роль відіграють:

1) Гастрономічні культурні коди, які відображають смакові переваги, особливості національної кухні та харчової поведінки представників певної нації. Українці мають низку унікальних гастрономічних культурних кодів, які відрізняють їх від інших націй (Рис.2).

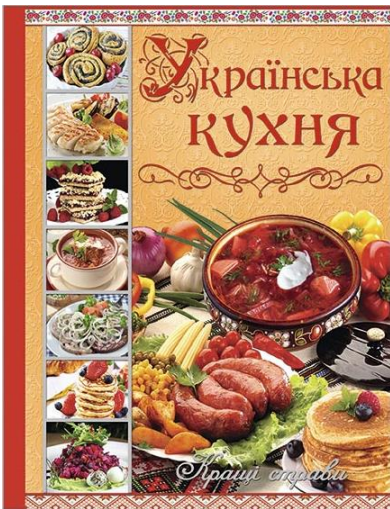

Рис.2. Приклади гастрономічних культурних кодів української нації.

Їх важливість не варто недооцінювати. Адже зовсім не випадково представники країни-агресора, намагаючись поглинути території України, одночасно робили спроби на міжнародному рівні привласнити собі надбання української національної кухні (борщ). Вони дійсно є тим, чим пишаються українці. Особливо, коли тривалий час знаходяться за межами власної країни. Саме тому, українські гастрономічні магазини зв кордоном користуються особливою популярністю серед наших співгромадян.

2) Колоративні культурні коди, які відображають певну гамму кольорів, з якими ідентифікують себе українці. До них, насамперед відносять синьо-жовту та червоно-чорні кольорові гамми (Рис.3).

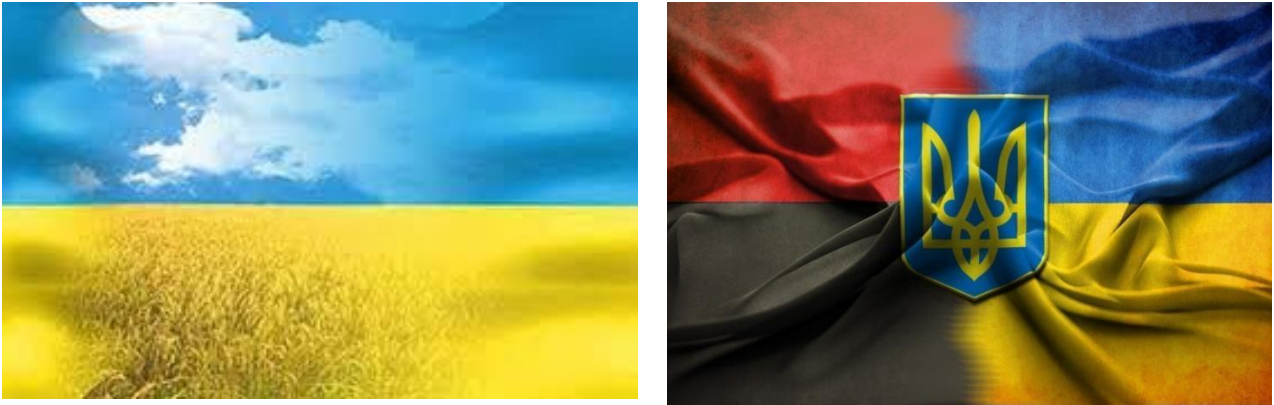

Рис.3. Приклади колоративних культурних кодів української нації.

Перша відображає природний культурний код нації, транслює свободу (синій) та дію (жовтий), історично обумовлений образ життя українців. Друга також пов'язана з історичним минулим (УПА) і відображає глибокі почуття (Д. Павличко – «Два кольори»: «Червоне – то любов, а чорне – то журба»).

3) *Речові культурні коди*, які відображають унікальні особливості національного одягу, що є маркером за яким українців можна чітко відрізнити від представників інших націй (Рис.4).

Рис.4. Приклади речових культурних кодів української нації.

Унікальні українські орнаменти, вишиванки істотно осучаснились, набули поширення та визнання за межами країни, що забезпечує їм додаткову впізнаваність.

4) Архітектурні культурні коди, які відображають унікальну архітектурну стилістику (наявність плавних ліній), що поєднує простоту, практичність, підкреслює господарський характер мешканців, їх прагнення до підтримання житла в охайному стані. Особливістю забудови українських міст та містечок є наявність великої кількості дерев, кущів, квітів, зелених та рекреаційних зон, які створюють відчуття затишку від перебування у психологічно комфортному та релевантному для більшості українців середовищі (Рис.5).

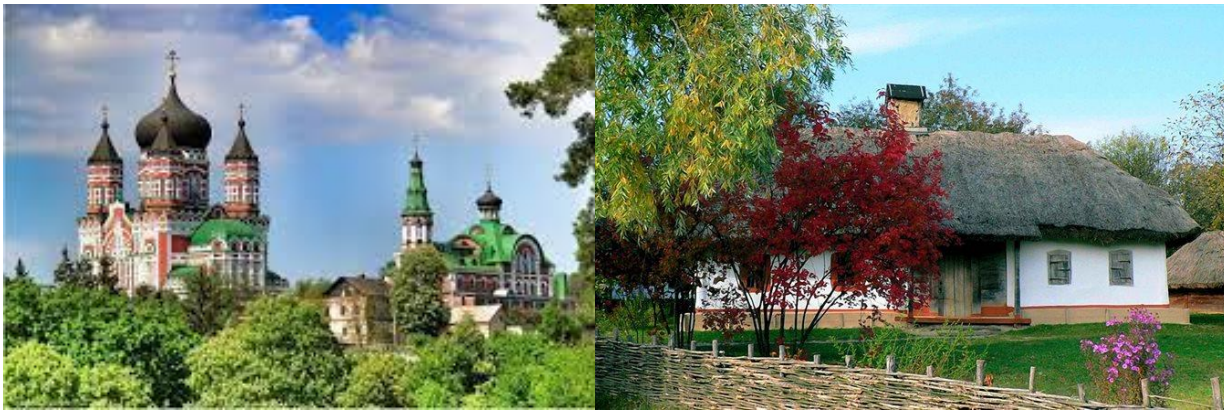

Рис.5. Приклади архітектурних культурних кодів української нації.

Особливо помітними архітектурні коди стають для українців після тривалого перебування за межами країни.

5) Темпоральні (часові) культурні коди, які відображають історичне минуле українців та ставлення до нього. Ці коди пов'язані з історичною пам'яттю, в якій є місце для трагічного та героїчного, культурними травмами та особливостями їх подолання (Рис.6).

Рис.6. Приклади темпоральних (часових) культурних кодів української нації.

б) **Мистецькі культурні коди**, які відображають досягнення українців у сфері мистецтва. Вони є однією з візитівок сучасної України, предметом особливої гордості українців. Щоправда, не всі мистецькі коди є дійсно первинними для всіх українців. Здебільше ті, що належать до масової культури або транслиуються в освітньому середовищі. Решта залишається нішевыми, вторинними (в термінології У. Еко), навіть в межах української нації (Рис.7).

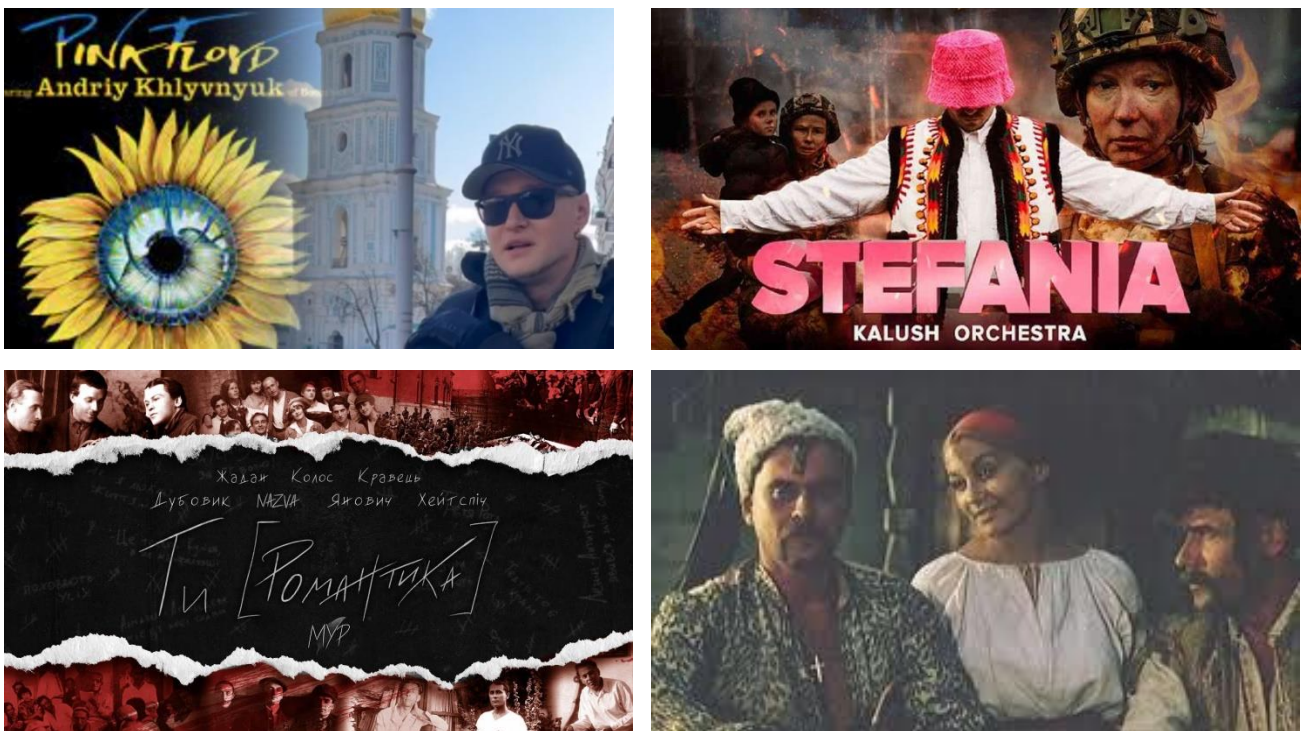

Рис.7. Приклади мистецьких культурних кодів української нації

В цілому культурні коди нації допомагають краще зрозуміти її поведінку, визначити специфіку народної психології. Ці аспекти намагаються розкрити в етнокультурних дослідженнях. Як було зазначено нами раніше, культурний код нації має багато складових, але найважливішими серед них, з точки зору етнопсихологів, є наступні: 1) **Цінності нації** – переконання та ідеї, які дістались у спадщину від попередніх поколінь і визначають типову поведінку представників певної нації; 2) **Національний характер** – система ставлень представників певної нації до різноманітних сторін навколишньої дійсності, що виявляється у стійких стереотипах мислення, емоційних реакціях і поведінці в цілому; 3) **Національні символи** – система знаків, символів, звичаїв, з якими ототожнюють себе представники певної нації і які відрізняють їх від людей, що належать до інших націй.

З метою патріотичного виховання вкрай важливим є забезпечення в освітньому просторі умов для актуалізації культурних кодів нації. Ефективність цього процесу буде визначатись формами та методами такої роботи. З нашої точки зору, в освіті варто відмовитись від директивних форм та методів. Набагато продуктивніше здійснювати це в опосередкований спосіб, використовуючи більш релевантні для сучасної молоді підходи та методи. Наприклад, проєктно-орієнтовані технології, інтерактивні методи (веб-квести) або методи візуальної семантики (Дідук, 2024; Соснюк, & Остапенко, 2018; Остапенко, 2022; Соснюк, & Остапенко, 2023; Соснюк, & Остапенко, 2024). Їх використання в освітньому процесі допомагає створити атмосферу полілогу, сприяє появі відповідної мотивації та зацікавленості, відкриває нові можливості для творчого самовираження. Таким чином, становлення національної ідентичності відбувається без зовнішнього тиску, гарантує розвиток суб'єктності вихованців.

Список використаних джерел:

Barthes, Roland (1994). *The Semiotic Challenge*. University of California Press: Berkeley.

Eco, Umberto (1979). *A Theory of Semiotics*. Indiana University Press.

Halbwachs, M. (1980). *The Collective Memory*, trans. F Ditter, V.Ditter. NY: Harper&Row.

Leeds-Hurwitz, Wendy. (1993). *Semiotics and Communication: Signs, Codes, Cultures*. New York: Imprint Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203821909>

Бойко, О. Д. (2012). Колективна пам'ять: природа, суть, структура. *Національна та історична пам'ять*, 3, 93-105.

Галинська, О. М. (2012). Типологія кодів культури в українській і англійській інтертекстуальній фразеології. – URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/123456789/1882/1/Typology.pdf>

Горностай, П. П. (2023). Психологія колективних травм: монографія / Павло Горностай ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД,

Дідук, І. А. (2024) Проектна модель навчання: потенціал та можливості. *Науковий збірник «InterConf»*, 211, 65-72. – <https://archives.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/72>

Дідук, І. А. (2024). Технологія організації проектної діяльності студентів мистецьких закладів. *Професійна мистецька освіта. Методичні аспекти: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 07.02.2024 / МОН України, КЗВО КОР «Академія мистецтв імені Павла Чубинського»*. Київ: Академперіодика, 41-45.

Кліменкова, А. М. (2013). Культурні коди комерційної реклами: досвід побудови типології. *Український соціум*, 4(47), 39-50.

Коваленко, А. Б. & Корнєв, М. Н. (2006). *Соціальна психологія*. Київ: Геопринт.

Остапенко І. В. (2022). Використання медіаконтенту для візуалізації уявлень молоді про майбутнє: виклики війни та євроінтеграція. *Проблеми політичної психології*, 25(1), 126-141.

Остапенко, І. В. (2022). *Медіаконтент як засіб розвитку громадянської компетентності молоді: методичні рекомендації*. Імекс-ЛТД, м. Кропивницький.

Остапенко, І. В. (2023). Регіональні відмінності в національній ідентифікації та уявленнях про майбутнє української молоді. А. Б. Коваленко, І. В. Остапенко (Ред.). *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали II круглого столу 19 жовтня 2023 року : Збірник матеріалів*. (м. Київ, 19 жовтня 2023 р.), (с. 67-74). Київ : Міленіум, ВЦ «Просвіта». DOI: <http://doi.org/10.33120/IPDEEProceedings-2023>

Остапенко, І. В. & Соснюк, О. П. (2024). Культурні коди нації в музичній творчості українських митців: Web-квест Інституту соціальної та політичної психології НАПН України та Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 15 квітня 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 1(6),1-4.

Остапенко, І. В. & Соснюк, О. П. (2023). Психосемантичне дослідження національної ідентифікації та уявлень про майбутнє молоді різних регіонів України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 4, 35-39. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.4.7>

Соснюк, О. П. & Остапенко, І. В. (2017). Психосемантичні особливості національної та громадянської ідентичності студентської молоді. *Український психологічний журнал*, 2 (4), 164-176.

Соснюк, О. П. & Остапенко, І. В. (2018). Веб-квест як інструмент розвитку медіакомпетентності студентської молоді. *Український психологічний журнал*, 1 (7). 133-150.

Соснюк, О. П. (2019). Секрети інтерпретації візуальних образів. *Маркетинг і реклама*, 11(278), 24-33.

Соснюк, О. П. (2011). Семіотичний аналіз візуальних образів в якісних дослідженнях. *Маркетингові дослідження в Україні*, 1(44), 29-35.

УДК 159.9:343.9

Хромець Вікторія Анатоліївна

кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедри психології Української євангельської
теологічної семінарії

м. Київ, Україна

vk.khromets@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3883-5666

СПЕЦИФІКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ В УМОВАХ ВІЙНИ

В статті досліджуються особливості емоційного вигорання батьків, які виховують дітей з аутизмом в умовах воєнного часу. Аналізуються додаткові стресори, що посилюють вигорання, та пропонуються стратегії подолання.

***Ключові слова:** емоційне вигорання, батьки, аутизм, війна, стресори, стратегії подолання, ідентичність.*

Для батьків дітей з аутизмом війна в Україні стала додатковим, надзвичайно важким випробуванням (Srouf, Carlson, Levy, & Egeland, 1999). Вони стикаються з подвійним навантаженням:

– турбота про дитину з особливими потребами: Діти з аутизмом потребують стабільного середовища, чітких режимів дня та індивідуального підходу. Війна порушує їхню звичну рутину, викликає тривогу та стрес.

– виживання в умовах війни: Батьки, як і всі інші українці, переживають за своє життя та життя своїх близьких, шукають безпечні місця для проживання, забезпечують себе необхідними речами.

Які труднощі виникають?

– переривання терапії та освітніх програм: багато дітей з аутизмом відвідують спеціальні центри та школи, де отримують необхідну допомогу. Війна часто призводить до переривання цих програм, що негативно впливає на розвиток дітей.

– проблеми з доступом до ліків: забезпечення дітей з аутизмом необхідними ліками може бути складним завданням в умовах війни (Pulg, Kogo-Ljungberg, & Echevarria, 2008).

– психологічні травми: діти з аутизмом більш вразливі до психологічних травм. Війна може посилити їхні симптоми, такі як тривожність, агресивність, проблеми зі сном.

– Складність евакуації: евакуація дітей з аутизмом вимагає ретельної підготовки та організації. Діти можуть відчувати страх і опір до змін, що ускладнює цей процес.

Батьки дітей з аутизмом завжди стикаються з особливими викликами у вихованні та догляді. Війна значно посилює цей тягар, створюючи додаткові стресові фактори та ускладнюючи і без того складну ситуацію. Емоційне вигорання в таких умовах стає дуже поширеним явищем (Padilla-Walker, Harper, & Jensen, 2010).

Чому виникає емоційне вигорання?

Постійний стрес: необхідність забезпечувати безпеку дитини, адаптувати її до нових умов, поєднувати турботу про неї з іншими обов'язками, пошук необхідних ресурсів – все це створює постійний стрес.

Відсутність підтримки: багато батьків відчують себе ізольованими, не маючи можливості звернутися за допомогою до родичів, друзів або спеціалістів.

Нестача ресурсів: війна часто призводить до фінансових труднощів, обмеження доступу до необхідних послуг, що ще більше ускладнює життя сімей з дітьми з особливими потребами (Kelly, Garnett, Attwood, & Peterson, 2008).

Почуття провини: батьки часто відчують провину за те, що не можуть забезпечити своїм дітям звичний спосіб життя, за власну втому та нездатність завжди бути сильними.

Страх за майбутнє: невизначеність щодо подальшого життя, побоювання за здоров'я дитини та власне здоров'я посилюють тривогу (Smith, 2011).

Важливість ідентичності батьків дітей з аутизмом необхідна в контексті якості життя батьків вказаних дітей, та ідентичність батьків може змінювати під впливом тривалості встановленого діагнозу та тривалості догляду за дитиною. Ідентичність батьків дітей з аутизмом формується під впливом значних емоційних, соціальних та психологічних викликів, які виникають у процесі виховання дитини з особливими потребами. Цей процес пов'язаний з переглядом особистісних цінностей, ролей і взаємин як всередині сім'ї, так і в соціумі. Серед основних аспектів, які впливають на формування ідентичності таких батьків, можна виділити наступні:

1. Переосмислення батьківської ролі.
2. Психологічний тиск і емоційні виклики.
3. Соціальна стигматизація та ізоляція.
4. Потреба в самопожертві.
5. Формування нових соціальних зв'язків.
6. Вплив на сімейні взаємини.
7. Зміни у професійній ідентичності.
8. Почуття місії та призначення.

Ідентичність батьків дітей з аутизмом — це складний, постійно змінюваний процес, який формується під впливом багатьох факторів, включаючи емоційні, соціальні та культурні виклики. Попри труднощі, багато батьків знаходять у цьому процесі нову силу, усвідомлюють власну стійкість і розвивають почуття глибокої відповідальності та емпатії.

Нами було здійснено дослідження специфіки емоційного вигорання батьків дітей з аутизмом під час війни. На основі проведеного аналізу було

побудовано теоретичну модель дослідження емоційного вигорання батьків дітей з аутизмом як актуальної проблеми, яка потребує детального вивчення.

Проблема дослідження: Високий рівень емоційного вигорання у батьків дітей з аутизмом та його вплив на якість життя родини, зокрема, батьків та розвиток дитини.

Загальна мета: Оцінити рівень емоційного вигорання у батьків дітей з аутизмом та визначити фактори, що на нього впливають.

Завдання:

- Описати прояви емоційного вигорання у батьків дітей з аутизмом.
- Визначити рівень кореляції між рівнем вигорання і такими факторами, як:
 - Тяжкість аутизму у дитини.
 - Рівень соціальної підтримки.
 - Тривалість догляду за дитиною.
 - Особистісні характеристики батьків.
- Розробити рекомендації для психологів та соціальних працівників щодо профілактики та подолання емоційного вигорання у батьків.

У дослідженні перевірялися наступні гіпотези:

Гіпотеза 1: Батьки дітей з аутизмом мають вищий рівень емоційного вигорання порівняно з батьками здорових дітей.

Гіпотеза 2: Існує позитивна кореляція між тяжкістю аутизму у дитини та рівнем вигорання батьків.

Гіпотеза 3: Низький рівень соціальної підтримки пов'язаний з високим рівнем вигорання батьків.

Схематично теоретичну модель дослідження зображено на Рис. 1.2.

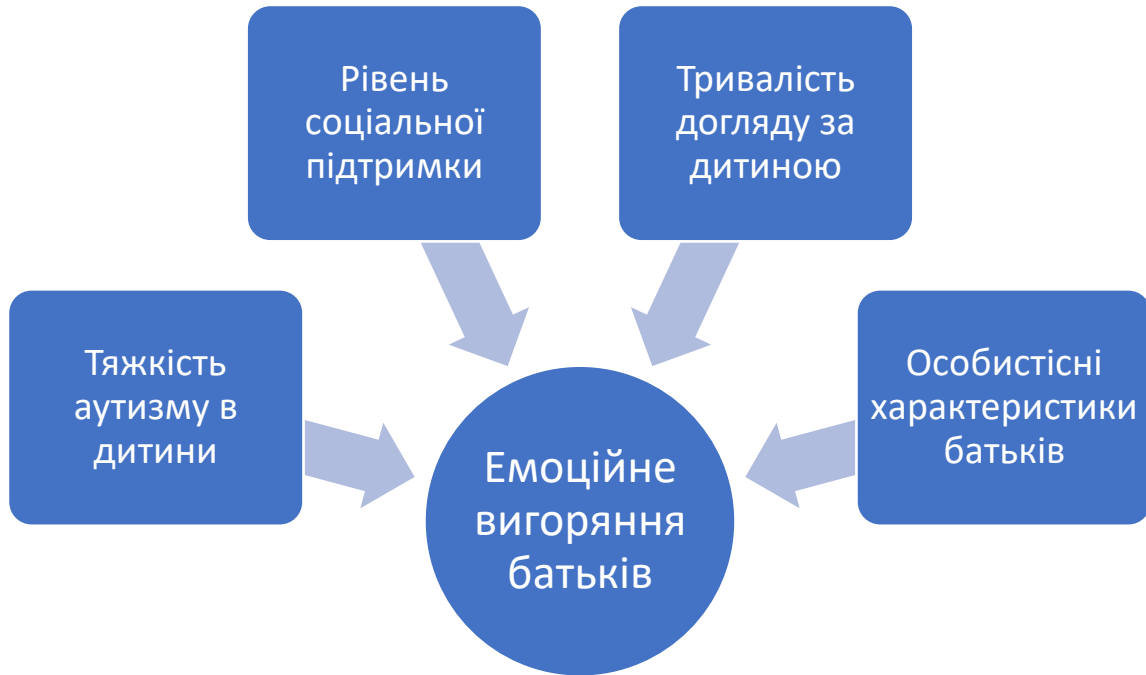

Рис. 1.2 Теоретична модель дослідження емоційного вигорання батьків дітей з аутизмом.

З рисунку видно, що в досліджуванні вивчаються як зовнішні, так і внутрішні фактори формування емоційного вигорання батьків дітей з аутизмом.

Емоційне вигорання є серйозною проблемою батьків дітей з аутизмом; воно виникає внаслідок тривалого стресу та високих вимог, пов'язаних з вихованням та підтримкою дітей із особливими потребами. Емоційне вигорання виявляється, зокрема, у втомі та погіршенні фізичного і психічного здоров'я батьків.

Аутизм як порушення розвитку дитини, природним чином, створює додатковий стрес для батьків, оскільки вимагає особливого рівня терпимості, додаткових знань та зусиль для спілкування та підтримки своєї дитини.

Основні фактори, які спричиняють емоційне вигорання батьків, включають відсутність підтримки з боку суспільства та системи охорони здоров'я, стигматизацію аутизму, обмежені можливості для їх відпочинку та самореалізації.

Розуміння різних аспектів емоційного вигорання батьків дітей з аутизмом допомагає розробити ефективні підходи до підтримки цих батьків та зменшення негативних наслідків для їхнього фізичного та емоційного здоров'я.

Дослідження теоретичних і практичних аспектів емоційного вигорання батьків дітей з аутизмом є важливим підґрунтям у розвитку стратегій та програм для підтримки батьків дітей з аутизмом та забезпечення їм необхідної допомоги та ресурсів для подолання стресу та вигорання.

Проаналізовані дослідження емоційного вигорання батьків дітей з аутизмом в світі репрезентують складність та недостатню вивченість даного явища в світовій науці і практиці і потребують подальшого наукового обґрунтування та дослідження для покращення допомоги та підтримки вказаній категорії батьків.

Емоційне вигорання батьків дітей з аутизмом під час війни є серйозною проблемою. Війна створює додатковий стрес і ускладнює і без того складне життя таких сімей. Батьки відчувають постійну тривогу, виснаженість, відчуття безпорадності та ізоляції. Війна посилює стрес та негативно відображається на емоційному стані батьків дітей з аутизмом, що зумовлює необхідність розробки і впровадження програм та методів особливої підтримки вказаної категорії батьків.

На основі аналізу досліджень обґрунтовано теоретичну модель дослідження емоційного вигорання батьків дітей з аутизмом яка включає зовнішні і внутрішні фактори.

Список використаних джерел:

Kelly, A. B., Garnett, M. S., Attwood, T., & Peterson, C. (2008). Autism spectrum symptomatology in children: The impact of family and peer relationships. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36(7), 1069-1081.

Padilla-Walker, L. M., Harper, J. M., & Jensen, A. C. (2010). Self-regulation as a mediator between sibling relationship quality and early adolescents' positive and negative outcomes. *Journal of Family Psychology*, 24(4), 419-428.

Pulg, A., Koro-Ljungberg, M., & Echevarria, D. S. (2008). Social constructionist family systems research: Conceptual considerations. *Journal of Family, 16*(2), 139-146.

Smith, M. (2011). Measures for assessing parenting in research and practice. *Child and Adolescent Mental Health, 16*(3), 158-166.

Sroufe, L. A., Carlson, E. A., Levy, A. K., & Egeland, B. (1999). Implications of attachment theory for developmental psychopathology. *Development and Psychopathology, 11*(1), 1-13.

УДК 159.922.4

Шиліна Наталія Євгенівна,
кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри соціально-гуманітарних наук,
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку
м. Одеса
shylinanataliia@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3798-3018

ЦИФРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ СТУДЕНТА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті досліджуються проблеми цифрової ідентичності студентів в українському освітньому просторі як відповіді на виклики сучасного інформаційного суспільства. Проаналізовано складові цифрової ідентичності та її зв'язок з освітнім середовищем.

Ключові слова: *цифрова ідентичність, цифрове Я, цифрові технології, освітній простір.*

Сучасна вища освіта в Україні переживає кардинальні зміни, пов'язані з активним впровадженням цифрових технологій. Цифровізація навчального процесу не лише розширює можливості для навчання, а й формує нову реальність для студентів. Одним із ключових аспектів цієї реальності є цифрова ідентичність студента. Як формується цифрова ідентичність студента в умовах сучасної України? Які виклики та можливості вона несе? Ці питання потребують глибокого аналізу, адже від відповідей на них залежить не лише майбутнє кожного студента, а й обличчя всього суспільства.

Перші згадки терміну, близького за змістом до «цифрової ідентичності», почали з'являтися в науковій літературі ще в середині ХХ століття, в контексті досліджень кібернетики та штучного інтелекту. З розвитком Інтернету та соціальних мереж поняття цифрової ідентичності стало більш актуальним та необхідним. Багато дослідників у галузі інформатики, соціології та психології почали вивчати цей феномен.

Що стосується сучасних досліджень, слід зазначити, що останніми роками інтерес до цифрової ідентичності значно зріс. Існує безліч досліджень, присвячених різним аспектам цього поняття, від технічних питань автентифікації до юридичних (Гончарова, 2024), соціальних (Супрун, & Усанова, 2021), педагогічних (Морська, 2020) та психологічних (Туркл, 2011; Ян ван Дейк, 2005) аспектів формування цифрової ідентичності.

Так, Туркл досліджує, як цифрові технології впливають на самоідентичність і соціальні зв'язки. Вона розглядає, як люди розвивають цифрову ідентичність, яка може відрізнитися від їхньої «офлайн» особистості, і як ці дві ідентичності співіснують.

Ян ван Дейк розглядає цифрову ідентичність як частину суспільства мереж, аналізуючи, як нові медіа трансформують взаємодію між індивідами та створюють нові моделі ідентичності.

Що ж таке цифрова ідентичність? Цифрова ідентичність – це сукупність онлайн-активності, цифрових слідів і віртуальних образів, що їх створює людина в цифровому просторі. Це насамперед уявлення про себе, яке студент створює та підтримує в цифровому просторі, використовуючи різноманітні онлайн-платформи та інструменти. У контексті сучасної освіти, цифрова ідентичність студента стає важливим чинником, що визначає його навчальні досягнення, соціальну адаптацію та майбутню кар'єру і містить у собі:

1) онлайн-персонаж, тобто образ, який студент представляє оточенню в інтернеті (наприклад, у соціальних мережах, форумах, онлайн-іграх). Цей образ може бути схожим або відрізнитися від реальної особистості, підкреслювати

значущі риси характеру або, навпаки, говорити о потребах та витіснених емоціях (наприклад, вразливий чутливий студент обирає образ супергероя чи страшного перевертня);

2) цифрові сліди, а саме ту інформацію, яку студент залишає в цифровому просторі (наприклад, пости, коментарі, фотографії, відео, дані про його активність в інтернеті). Ці сліди формують уявлення про студента як особистість і визначають його цифрову присутність.

3) онлайн-взаємодії студента з іншими користувачами в мережі, які формують його соціальний капітал і впливають на його самосприйняття (важливими атрибутами у цьому випадку є кількість «лайків», коментарів, підписників та інші символічні акти);

4) цифрові навички та компетенції, які показують рівень володіння цифровими технологіями, який студент демонструє в онлайн-середовищі. Це включає не лише технічні навички, а й навички цифрової грамотності, критичного мислення та аналізу інформації.

5) самопредставлення в цифровому просторі, а саме те, як студент позиціює себе в онлайн-середовищі, які аспекти своєї особистості він підкреслює, які цінності він демонструє.

Цифрова ідентичність студента динамічна і постійно розвивається у відповідь на зміни в онлайн-середовищі та його власному досвіді. Вона тісно пов'язана з його реальною ідентичністю, але не є її повним відображенням. Крім того, на неї можуть впливати зовнішні чинники, такі як культурні норми, соціальні мережі та освітні установи.

Цифрова ідентичність студента тісно переплетена з його освітнім досвідом, який впливає на нього і формує. Зв'язок проявляється в кількох аспектах.

По-перше, це доступ до освіти та ресурсів. Оскільки в останні роки в Україні стрімко розвивається освітнє онлайн-середовище через частковий перехід до дистанційної форми навчання, цифрова ідентичність визначає

доступ студента до освітніх ресурсів в онлайн-середовищі. Наявність акаунтів на освітніх платформах, уміння використовувати цифрові інструменти для навчання, а також навички пошуку та опрацювання інформації визначають його успішність і можливості. Студенти з добре розвиненою цифровою ідентичністю можуть ефективніше використовувати онлайн-бібліотеки, електронні підручники та інші ресурси.

По-друге – формування академічних навичок. Участь в онлайн-дискусіях, співпраця у віртуальних групах, використання цифрових інструментів для виконання завдань сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та здатності до командної роботи. Ці навички є невіддільною частиною сучасної освіти.

Соціальна інтеграція в навчальному середовищі – це наступний аспект. Цифрова ідентичність впливає на соціальну інтеграцію студента в навчальній групі. Активна участь в онлайн-спільнотах, спілкування з викладачами та однолітками в цифровому середовищі сприяє формуванню соціальних зв'язків і почуттю приналежності.

Не менш важливим є постійний розвиток професійних навичок. Формування цифрової ідентичності впродовж навчання допомагає студентам розвивати необхідні на ринку праці навички. Уміння представити себе в онлайн-просторі, ефективно використовувати цифрові інструменти для вирішення професійних завдань є важливими компонентами успішної кар'єри.

Такий аспект, як оцінювання та зворотний зв'язок допомагає студенту встановити співзалежність між своєю активністю в цифровому просторі, онлайн-поведінкою та своїми досягненнями та успішністю. Це надає Цифровому Я студента більшої реальності та вагомості, а значить, наближає до його офлайн-ідентичності, зменшуючи різницю між ними.

Але існують і негативні сторони цифрової ідентичності, такі як кібербулінг, онлайн-дискримінація, поширення дезінформації та інші, які також впливають як на освітній процес, так і на переживання студентом своєї

цифрової ідентичності. Тому однією із ключових задач освітніх закладів є забезпечення безпечного та етичного середовища для студентів в онлайн-просторі.

Загалом, цифрова ідентичність студента є невіддільною частиною сучасної освіти. Її ефективне формування та використання можуть значно покращити якість навчання та підготувати студентів до успішної кар'єри в цифровому світі.

Список використаних джерел:

Гончарова, А. В. (2024). Елементи цифрової ідентичності. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО, 83 (частина 1), 187-191.

Морська, Л. (2020). Формування цифрової ідентичності: виклики та педагогічні перспективи. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка», 42, 25-34.

Супрун, Г. Г., Усанова, Л. А. (2021) Цифрова ідентичність як відображення інформаційного суспільства. Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал. Національний університет «Одеська юридична академія», 30, 67-70.

Turkle, Sherry. (2011). Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. 384 p.

Van Dijk, Jan. (2005). The Network Society: Social Aspects of New Media., 2005, 304 p.

УДК 159.923: 355.014

Щедрова Яна Юріївна

студентка 2 курсу магістратури,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

факультет психології

м. Київ, Україна

yanashchedrova1234@gmail.com

ORCID: 0009-0009-0802-7287

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ ЖІНКИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

Статтю присвячено дослідженню психологічних та соціальних аспектів впливу воєнних дій на особливості сприйняття ролі і місця жінки у ній. Розглянуто трансформації особистісних характеристик, соціальних ролей та стереотипів відносно жінки під час воєнних конфліктів. Наголошується на змінах у суспільному сприйнятті жінок як активних учасниць воєнних дій, їхній психологічній стійкості та адаптації до екстремальних умов.

Ключові слова: *воєнні дії, особистість жінки, ідентичність, соціальна психологія, стереотипи.*

Аналіз особливостей сприйняття ролі жінки під час збройних конфліктів, воєнних дій набуває актуальності у зв'язку тенденцією інтегрування жінок у військову справу, а відтак – закономірне розширення їх ролей і функцій у період збройних конфліктів.

Однією з ключових проблем у дослідженні гендерних ролей у військовій сфері є трансформація соціальних уявлень про роль жінки та їх вплив на формування нової ідентичності (Кісь, 2002). Протягом тривалого часу участь жінок у військовій службі асоціювалася з другорядними або допоміжними

функціями, що вплинуло на стереотипи, пов'язані з жіночою ідентичністю. Однак зростання кількості жінок на керівних та бойових посадах, їхній внесок у військові операції та високий рівень професіоналізму призвели до необхідності перегляду таких уявлень. Ця зміна ставить питання про те, як поєднання традиційних гендерних ролей із сучасними реаліями військової служби формує нову ідентичність жінок у військовій сфері та які соціальні й культурні чинники впливають на цей процес.

Відтак, виникає потреба проаналізувати основні стереотипи щодо жінки під час її безпосереднього перебування у часи воєнних конфліктів, визначити специфіку трансформації особистісних характеристик та покладених на неї соціальних ролей.

Участь жінок у війні змінює суспільні стереотипи про їхню фізичну та психологічну витривалість. У багатьох випадках їх сприймають не лише як об'єкти захисту, але й як захисниць, що здатні справлятися з надзвичайними ситуаціями «на рівні» з чоловіками. Така зміна сприйняття вносить корективи до традиційних уявлень про особистісні особливості жінок у суспільстві.

У сучасних умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну, роль жінок у Збройних силах України (ЗСУ) стає все більш значущою, що відображає глобальні тенденції до рівності чоловіків та жінок. ЗСУ переживають активний період трансформації, у якому традиційні риси, що раніше вважалися притаманними лише чоловікам: сила, агресія, мужність, витривалість – вже не є єдиними критеріями для успішної військової кар'єри. Жінки мають рівні права й обов'язки з чоловіками у військовій сфері, і тому їхня участь у функціонуванні ЗСУ поступово стає рівнозначною чоловічій. Це питання, зокрема, підтримується аргументами соціальної справедливості, де реалізація рівних прав і можливостей жінок та чоловіків є фундаментом для розширення присутності жінок у різних сферах суспільного життя.

Перші кроки до інтеграції жінок у військові структури НАТО були зроблені ще у 1976 році, коли був створений Комітет із питань жінок у збройних силах НАТО. У 2009 році цей комітет отримав нову назву – Комітет НАТО із гендерних питань, що відображає зростаючу увагу до питань гендерної рівності у військовій сфері.

Н. Дубчак у своїх дослідженнях зазначає, що жінки серед військовослужбовців часто відзначаються високою дисципліною, відповідальністю та організованістю. За відгуками командирів, саме жінки є найменш схильною до порушень частиною військових колективів. У дослідженні також йдеться про те, що «рівень агресивності у жінок зазвичай нижчий, тому їм потрібний більш серйозний зовнішній провокативний вплив» (Дубчак, 2009).

Жінки у ЗСУ з'явилися ще у 1993 році, але до 2014 року їхня чисельність залишалася відносно низькою. Лише з початком російської агресії на Сході України участь жінок у військовій сфері значно зросла (Постанова Кабінету Міністрів України, 2014).

У 2015 р. начальник Управління комунікацій та преси МО Оксана Гаврилюк повідомила, що участь у проведенні АТО вже взяли 938 жінок-військовослужбовців. Всього службу у ЗСУ станом на початок жовтня 2015 р. проходило близько 14,5 тис. жінок-військовослужбовців та 30,5 тис. працівників ЗСУ. Майже 2 тис. з них – офіцери, 35 займають керівні посади в Міноборони, Генштабі та ЗСУ (Програма Жінки в АТО). Депутат ВРУ і співголова МФО «Рівні можливості» Марія Іонова наголосила, що 2013 р. жінки склали майже 25% усіх представників ЗСУ. Тут можна врахувати і жінок-військових, які служать за контрактом – 15%. На запит про статистичну інформацію щодо залучення жінок у військові дії в АТО, МВСУ вказало, що за період АТО до Нацгвардії України мобілізовано біля 14000 осіб, із них жінок – 21 (посади: лікар, медична сестра). Отже, жінки становлять 0,0015%. Протягом 2014-2015 рр. в АТО було біля 22000 військовослужбовців Нацгвардії України,

з них 500 жінок (0,023%). За час проведення АТО на Сході України втрат жінок – працівників органів внутрішніх справ і військовослужбовців Нацгвардії України не було. До державних нагород протягом 2014-2015 рр. за участь в АТО представлено 1316 працівників ОВС та військовослужбовців Нацгвардії України, 2014 р. – 480 осіб (3 жінок і 477 чоловіки), 2015 р. – 836 осіб (15 жінок і 821 чоловіків). МОУ надало статистичну інформацію, що протягом 2014 р. відзначено державними нагородами України – 10, а протягом 2015 р. – 18 жінок-військовослужбовців і працівників ЗСУ (Марценюк, 2016).

Незважаючи на значні «кроки вперед», жінки продовжують стикатися з численними перешкодами у військовій сфері. Їм часто відводять «фемінізовані» спеціальності, такі як медичний персонал, логістика, зв'язок, фінанси, що обмежує їхні можливості для кар'єрного зростання. Водночас кількість жінок на керівних посадах залишається надзвичайно низькою, що є прямим наслідком соціальних стереотипів та інституційних обмежень. У деяких випадках чоловіки ставляться до просування жінок по службі з іронією та поблажливістю, що також створює додатковий психологічний бар'єр для жінок у досягненні успіху на керівних позиціях.

Окрім того, сексистські упередження впливають на робоче середовище для жінок у військових колективах. Дослідження показують, що вони можуть проявлятися у різних формах дискримінації: від недотримання трудових прав до приниження з боку командирів та товаришів по службі. Жінки часто змушені виконувати обов'язки, які не відповідають їхнім кваліфікаціям або потенціалу, що посилює їхню вразливість до професійного вигорання та знижує шанси на просування по службі.

Зміни у законодавстві України поступово відкривають більше можливостей для жінок у військовій сфері. Так, наказом Міністерства оборони України № 46 було дозволено жінкам займати наступні посади: юрисконсульт, старший інженер (інженер) та інженер стаціонарного вузла зв'язку, начальник (заступник) відділу обробки інформації, начальник зміни стаціонарного вузла

зв'язку, черговий по зв'язку, начальник лабораторії (складу), старший картограф (топограф), картограф (топограф), офіцер-психолог, офіцер-народознавець, офіцер із правового виховання, офіцер-психофізіолог, перекладач, старший перекладач, референт-перекладач, редактор-перекладач, начальник (помічник начальника) фінансової служби, начальник (заступник начальника) секретного відділення частини в усіх органах управління, старший (молодший) науковий співробітник, начальник аптеки, начальник лазарету (медпункту), начальник відділення поліклініки (санаторію, будинку відпочинку), старший ординатор, ординатор (Наказ Міністерства Оборони України, 1994).

У 2010 році було внесено зміни до цього наказу, що значно розширило перелік посад, на які можуть призначатися жінки.

Таким чином, хоча жінки і складають невелику частку військовослужбовців, їх роль у ЗСУ продовжує зростати. Це є свідченням як глобальних змін у ставленні до жінок у військовій сфері, так і соціальних трансформацій, що відбуваються в Україні в умовах війни.

Підсумовуючи дослідження ролі жінки у військових конфліктах, можна стверджувати, що процес інтеграції жінок до військових структур, зокрема в Україні, відбувається в умовах постійних змін і трансформацій, які відображають глибокі зрушення у суспільній свідомості щодо гендерної рівності. Сучасні воєнні конфлікти, такі як агресія Російської Федерації проти України, призвели до активного залучення жінок до Збройних сил та інших воєнізованих структур. Така ситуація вимагає переосмислення як суспільних стереотипів, так і усталених соціальних ролей, які традиційно асоціювалися з жінками.

По-перше, важливо зазначити, що, попри існуючі стереотипи щодо жінок як «берегинь», їхня роль у збройних конфліктах не обмежується суто гуманітарною чи підтримуючою функцією. Жінки активно беруть участь у бойових діях, проявляючи високий рівень витривалості, відповідальності та

професіоналізму. Вони займають різні позиції – від медичного персоналу до керівних посад, що ставить під сумнів традиційні уявлення щодо особистості про військову службу. Суспільство поступово починає визнавати, що жінки здатні виконувати військові обов'язки «нарівні» з чоловіками, демонструючи психологічну стійкість та готовність до роботи в екстремальних умовах.

По-друге, значний вплив на зміну суспільного сприйняття жінок у військовій сфері мають глобальні тенденції до гендерної рівності, які втілюються у процесах модернізації збройних сил. Інституційні зміни, що почалися з інтеграції жінок у військові структури НАТО в 1976 році, також торкаються й України. Незважаючи на повільні темпи розвитку у перші роки незалежності, сьогодні Збройні сили України активно включають жінок у різні військові спеціальності, зокрема й ті, що раніше були ексклюзивною прерогативою чоловіків, такі як посади пілотів та командирів.

Проте, не зважаючи на ці позитивні зрушення, жінки у військовій сфері стикаються з певними викликами. Одним із ключових є соціальна нерівність на керівних посадах, де переважно домінують чоловіки. Попри те, що жінки виявляють високий рівень відповідальності та дисциплінованості, як свідчать дані досліджень, їхня участь на керівних посадах залишається обмеженою через упередження, дискримінацію та сексистські установки. Це свідчить про необхідність глибоких інституційних реформ для забезпечення рівних умов служби та кар'єрного росту.

Зміни, що вже відбулися в українському законодавстві, свідчать про поступове усвідомлення важливості рівних прав жінок і чоловіків у військовій сфері. Законодавчі ініціативи відкривають нові можливості для жінок у військовій кар'єрі, що сприяє розширенню їхніх функцій і ролей. Однак для досягнення справжньої рівності необхідно проводити подальші реформи, які включають як зміни в системі підготовки військових кадрів, так і зміну суспільної свідомості щодо ролі жінки у військових структурах.

Разом з цим, варто наголосити, що зміни в образі жінки у військовій сфері не лише відображають загальні тенденції розвитку гендерних ролей у суспільстві, але й створюють умови для формування нової ідентичності жінки-військовослужбовця. Ця ідентичність поєднує традиційно «чоловічі» риси, такі як сила, рішучість та лідерство, із «жіночими» якостями – емпатією, здатністю до співпраці, емоційною стійкістю. Сформована нова ідентичність жінки-військовослужбовця стає важливим аспектом сучасної української армії, де служба на благо держави розглядається не через призму гендеру, а як професійне та особистісне покликання, що забезпечує рівні можливості для всіх.

Список використаних джерел:

Дубчак, Н. (2009). Сильний бік «слабкої» статі. *Інформаційно-просвітницьке видання «Я», спеціальний випуск, 25-27.* – Режим доступу: <http://surl.li/burebf>

Кісь, О. (2002). Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. *Незалежний культурологічний часопис «І», 27.* – Режим доступу: <https://www.ji.lviv.ua/n27texts/kis.htm>.

Марценюк, Т. (Ред.). (2016). *«Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО (соціологічне дослідження).* Київ: МБФ «Український жіночий фонд».

Про затвердження переліку спеціальностей, за якими жінки, що мають відповідну підготовку, можуть бути взяті на військовий облік. (1994). *Постанова Кабінету міністрів України.* Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/711-94-%D0%BF>

Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців. (2014). *Наказ Міністерства Оборони України.* Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0600-14>

Збірник матеріалів III круглого столу
«Проблеми розвитку ідентичності особистості
в освітньому просторі»
15 жовтня 2024 року

Редакційна колегія:

*Соснюк О. П. (гол.ред.), Остапенко І. В. (співгол. ред.); Васютинський В. О.,
Жадан І. В., Клименко І. В., Коваленко А. Б., Яткевич Т. Є. (секретар)*

Дизайн обкладинки: Соснюк К. О.
Віддруковано з оригінал-макетів авторів (електронне видання)

Підписано до друку 27.10.2024 р.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 5,10.
Обл. вид. арк. 5,10. (електронне видання) Зам. № 38

Видавництво «МІЛЕНІУМ» (Київ)
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 535 від 19.07.2001 р.

Видавництво «МІЛЕНІУМ»
м. Київ, вул. Фрунзе, 60
Тел.: +38 (067) 849-34-60
Факс: +38 (044) 222-50-84
E-mail: milenium_ofis @ukr.net

Видавничий Центр «ПРОСВІТА»
03047, Київ, проспект Перемоги, 50 телефон/
Тел.: (044) 454-88-41
E-mail: vc-prosvita@ukr.net